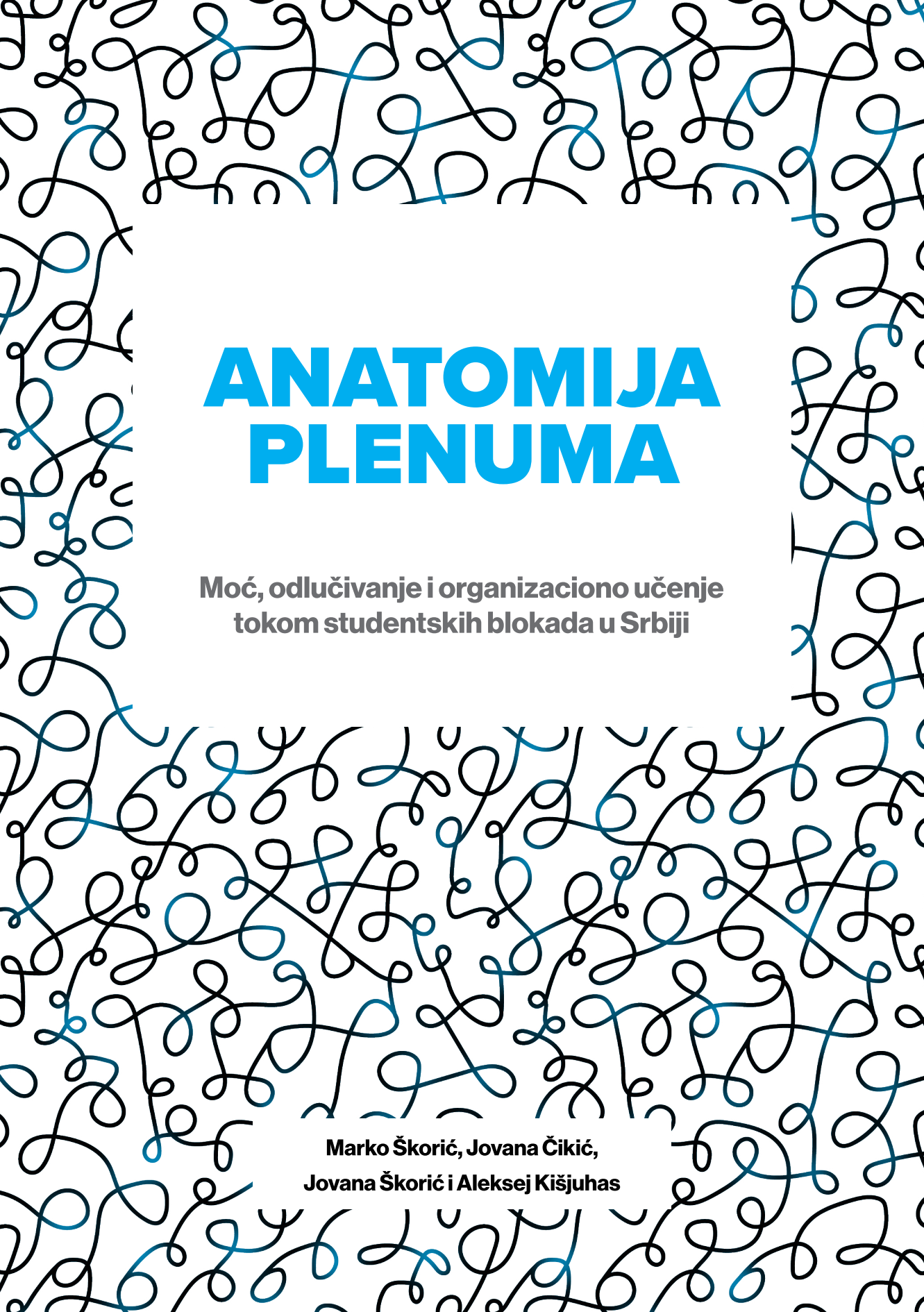

The background of the entire cover is a dense, intricate pattern of swirling, looping lines. The lines are primarily black, with occasional segments in a vibrant blue color. The pattern is non-repeating and organic, resembling a complex web or a series of interconnected loops.

ANATOMIJA PLENUMA

**Moć, odlučivanje i organizaciono učenje
tokom studentskih blokada u Srbiji**

**Marko Škorić, Jovana Čikić,
Jovana Škorić i Aleksej Kišjuhas**

ANATOMIJA PLENUMA

**Moć, odlučivanje i organizaciono učenje
tokom studentskih blokada u Srbiji**

**Marko Škorić, Jovana Čikić,
Jovana Škorić i Aleksej Kišjuhas**

People Power Publishers

Anatomija plenuma: Moć, odlučivanje i organizaciono učenje tokom studentskih blokada u Srbiji by Marko Škorić, Jovana Čikić, Jovana Škorić, and Aleksej Kišjuhas (2026)
Published by People Power Publishers

Publication Disclaimer: The designations used and material presented in this publication do not indicate the expression of any opinion whatsoever on the part of People Power Publishers or the Center for Nonviolent Conflict Research (CNCR).

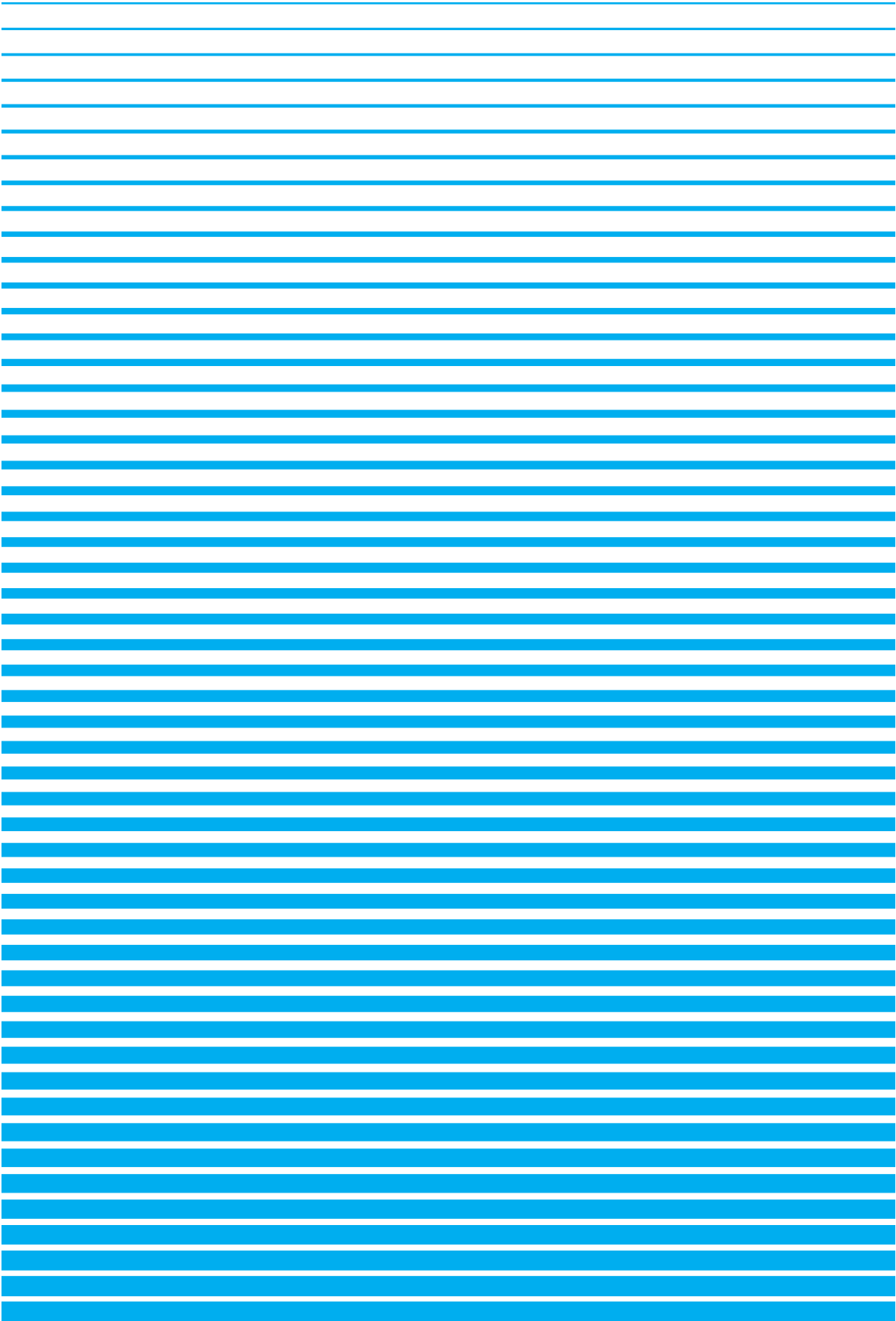
The authors hold responsibility for the selection and presentation of facts contained in this work, as well as for any and all opinions expressed therein, which are not necessarily those of People Power Publishers and CNCR and do not commit the organization in any way.

Center for Nonviolent Conflict Research
600 New Hampshire Ave NW, Suite 1010, Washington, D.C. 20037 USA
www.nonviolent-conflict.org

Part of the CNCR Nonviolent Conflict Special Report Series.

SERIES EDITOR: Bruce Pearson
VOLUME EDITOR: Ivan Marović
COPYEDITOR: Cathy Smith
DESIGNER: Aaron Troia
CONTACT: icnc@nonviolent-conflict.org

© 2026 Center for Nonviolent Conflict Research
Marko Škorić, Jovana Čikić, Jovana Škorić, and Aleksej Kišjuhas
All rights reserved.

SADRŽAJ

Nastanak studentskog pokreta	6
Metod istraživanja i izvori podataka	12
Poreklo i osnovni principi rada plenuma....	16
Individualno donošenje odluka	20
Kolektivno donošenje odluka.....	24
Implementacija i ishodi	30
Refleksije	36
Posledice i strateška reorijentacija	42
Zaključak: Ključne pouke za društvene pokrete	46
Literatura	48
O autorima	52

NASTANAK STUDENTSKOG POKRETA

Plenum nekako ni u jednom trenutku ne kaže – odluke su nepromenljive. Ne. Svaka odluka je promenljiva, ako ti dođeš na plenum izneseš to i boriš se za nešto u šta veruješ. To mi je super i mislim da je to dosta doprinelo legitimitetu odluka koje smo doneli.

[Sofija, studentkinja Univerziteta u Beogradu]

Studentski aktivizam često se pokazuje kao jasan pokazatelj dubokih društvenih napetosti i pokretač važnih političkih promena (Degroot 1998; Tarrow 1994/2011). U savremenoj Srbiji, novi talas studentskog bunta predstavlja paradigmatičan primer generacijskog odgovora na višegodišnje urušavanje demokratskih institucija i sistemsku korupciju. Ovaj izveštaj bavi se upravo tim fenomenom, analizirajući intervju sa studentima koji su učestvovali u plenumima i blokadama fakulteta od decembra 2024. godine do juna 2025. godine.

Dolasku desno-populističke Srpske napredne stranke na vlast prethodio je period dubokog razočaranja građana u političke elite koje su vodile Srbiju nakon demokratskih promena 2000. godine (Greenberg 2014). Iako je pad režima Slobodana Miloševića (Cohen 2002; Clark 2008) probudio velika očekivanja o brzom demokratizaciji i ekonomskom oporavku, i uprkos objektivnom uvećanju životnog standarda, godine koje su usledile obeležile su sporne privatizacije, unutarstranački

sukobi i percepcija sveprisutne korupcije (Transparency Serbia n.d.). Osećaj izneverenih obećanja stvorio je plodno tlo za politički zaokret. Na talasu tog opšteg nezadovoljstva, na izborima 2012. godine pobjedu odnosi Srpska napredna stranka, proizašla iz ultranacionalističke Srpske radikalne stranke – partije koja je učestvovala u vlasti 1990-ih i čiji lider je osuđen za ratne zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u Hagu (Vranić 2020). Predstavljajući se kao reformisana, proevropska snaga sa nultom tolerancijom za korupciju, Srpska napredna stranka, na čelu sa Tomislavom Nikolićem i Aleksandrom Vučićem – od kojih je prvi bio potpredsednik vlade krajem devedesetih, a drugi Miloševićev ozloglašeni ministar informisanja – uspešno je kanalisala gnev birača i preuzela vlast (Kmezić and Bieber 2017; Orlović 2012).

Period koji je usledio, a koji traje i danas, prema brojnim analizama domaćih i međunarodnih organizacija obeležava proces „zarobljavanja države“ (Dávid-Barrett

2023; Freedom House 2024; Reporters Without Borders 2024; Group of States against Corruption n.d.). Ovaj fenomen odnosi se na sistemsku političku korupciju u kojoj privatni interesi značajno utiču na procese donošenja državnih odluka u sopstvenu korist, čime se državne institucije efektivno instrumentalizuju zarad ostvarivanja privatne dobiti umesto opšteg dobra. Taj proces bio je praćen otvorenim propagiranjem srpskog nacionalizma, negiranjem ratnih zločina i veličanjem ratnih zločinaca, drastičnim narušavanjem ljudskih prava, uzurpiranjem institucija, gušenjem medijskih sloboda, netransparentnim javnim poslovima i korupcijom koja je prodrila u sve delove društva. Takvo stanje je, s jedne strane, stvorilo klimu apatije i pojačalo nasleđeno nepoverenje u institucije, ali je, s druge strane, dovelo do gomilanja dubokog nezadovoljstva.

Neposredni okidač za aktuelnu masovnu građansku, a potom i studentsku reakciju, bila je tragedija koja se dogodila 1. novembra 2024. godine (Al Jazeera 2024; Radio slobodna Evropa 2024; Wikipedia 2025b), kada se urušila nadstrešnica na železničkoj stanici u Novom Sadu, usmrтивši na licu mesta četrnaestoro ljudi. Narednih meseci, usled zadobijenih povreda preminule su još dve osobe. Događaj, koji je u javnosti percipiran ne kao nesrećan slučaj, već kao direktna posledica sistemske nebrige, korupcije i nestručnosti, izazvao je masovan i dubok gnev koji se manifestovao kroz spontane proteste, a kasnije i zborove građana širom zemlje (CNN 2025; European Western Balkans 2024a, b;

France 24 2025; Stojanović 2024; Vasovic, Maltezou and Filipovic 2024; Wikipedia 2025a).

U tom talasu protesta, studenti većine državnih univerziteta i nekih privatnih univerziteta u Srbiji, prvobitno su organizovali blokade saobraćajnica sa „14 minuta tišine” za (tada) 14 žrtava pada nadstrešnice. Nakon nasilnog razbijanja jedne od ovakvih akcija od strane pristalica režima, studenti su radikalizovali svoje proteste i fizički blokirali rad fakulteta: obustavili su predavanja i ispite, ušli u zgrade univerziteta i u njima se zabarikadirali u znak protesta protiv korupcije i režimskog nasilja. Okupirane zgrade su im praktično postale druga kuća - studenti su tamo spavali, jeli, družili se i pripremali svoje protestne akcije.

Istovremeno, istupili su sa nizom precizno formulisanih zahteva upućenih vladi Srbije. U prvoj fazi, oni su bili direktno usmereni na utvrđivanje odgovornosti za novosadsku tragediju, kao i na skidanje oznake tajnosti sa dokumentacije o rekonstrukciji stanice i formiranje nezavisne stručne komisije. Međutim, kako je vlast uporno ignorisala ove pozive, studentski bunt je evoluirao. Prvobitni spisak zahteva je proširen, da bi se, usled izostanka bilo kakve reakcije institucija, u maju svi oni pretočili u jedan, sveobuhvatni politički cilj – raspisivanje vanrednih, slobodnih i poštenih izbora na svim nivoima.

Kao model organizacije i donošenja odluka, studenti su ubrzo prihvatili i plenum – oblik direktne demokratije i horizontalnog,

STUDENTSKI ZAHTEVI

1. Javno objavljivanje kompletne dokumentacije u vezi sa rekonstrukcijom železničke stanice u Novom Sadu.
2. Zvanična identifikacija i procesuiranje svih lica za koja postoji osnovana sumnja da su fizički napala studente i profesore.
3. Hitno razrešenje sa dužnosti svih javnih funkcionera koji su učestvovali u napadima na studente i profesore.
4. Obustavljanje svih krivičnih postupaka i odbacivanje svih optužbi protiv studenata koji su uhapšeni ili privedeni tokom protesta.
5. Povećanje budžetskih izdvajanja za visoko obrazovanje od 20 procenata.
6. Zvanična istraga o potencijalnoj upotrebi zvučnog oružja (zahtev dodat 5. aprila).
7. Istraga o odgovornosti za prisustvo predsednika i novinara na odeljenju intenzivne nege nakon požara u noćnom klubu u Kočanim (Makedonija) (dodato 7. aprila).
8. Raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora (što je postao centralni zahtev 5. maja).

Studenti iz Novog Sada, gde je pala nadstrešnica, imali su i dodatni zahtev: ostavke i utvrđivanje krivične odgovornosti predsednika Vlade Republike Srbije i gradonačelnika Novog Sada.

nehijerarhijskog odlučivanja, inspirisan ranijim studentskim pokretom u Hrvatskoj 2009. godine.¹ Plenum je postao centralno telo svakog fakulteta, na kom se donose najbitnije odluke po dalji tok blokada (Wikipedia 2025a). Uopšteno govoreći, plenarno zasedanje ili „plenum“ predstavlja sednicu konferencije ili predstavničkog tela kojoj prisustvuju svi članovi ili zainteresovane strane. Sledeći ovaj model, svi studenti jednog fakulteta imali su pravo da učestvuju u radu plenuma, a sve odluke na plenumima donošene su isključivo većinom glasova prisutnih. Svako odluci prethodila je temeljna diskusija tokom koje je svaki predlog iznova ispitivan i doradivan iz više uglova. Odluke donete na plenumima fakulteta potom su prosleđivane na opšti ili univerzitetski plenum (takozvani uniplenum), gde je takođe važio princip većinskog odlučivanja. Ovo telo je, uz neformalne kanale komunikacije između delegata, služilo kao ključno čvorište za koordinaciju i širenje primera najbolje prakse među različitim fakultetima.

Društveni pokret koji je proizašao iz studentskih blokada predstavlja do sada

najozbiljniji udarac na legitimitet trenutne vlasti od njenog uspostavljanja. Od februara do kraja septembra 2025, održano je više od 10 700 protesta u gotovo svim opštinama u Srbiji, uključujući tu i verovatno najveće demonstracije u modernoj istoriji Srbije, 15. marta 2025. (European Parliament 2025). Posebno su se istakle višednevne akcije mnogobrojnih studenata koji su pešačili do gradova (univerzitetskih centara) u kojima su održavane demonstracije, kao i vožnje bicikla od Novog Sada do sedišta Evropske unije u Strazburu. Konačno, 22. oktobra 2025. godine, Evropski parlament je usvojio Rezoluciju u kojoj se, između ostalog, osuđuje nasilje sponzorisano od strane države, a naročito naknadno zastrašivanje i hapšenje studenata u Srbiji (European Parliament 2025).²

Dok su mediji i javnost prvenstveno bili fokusirani na hronologiju događaja, ulične proteste i političke zahteve, subjektivni doživljaj unutrašnje organizacije blokada nije dovoljno istražen (Jorgačević 2025). Ovaj izveštaj ima za cilj da popuni tu prazninu, odgovarajući na pitanje: kako su studenti-učesnici razumeli i osmislili

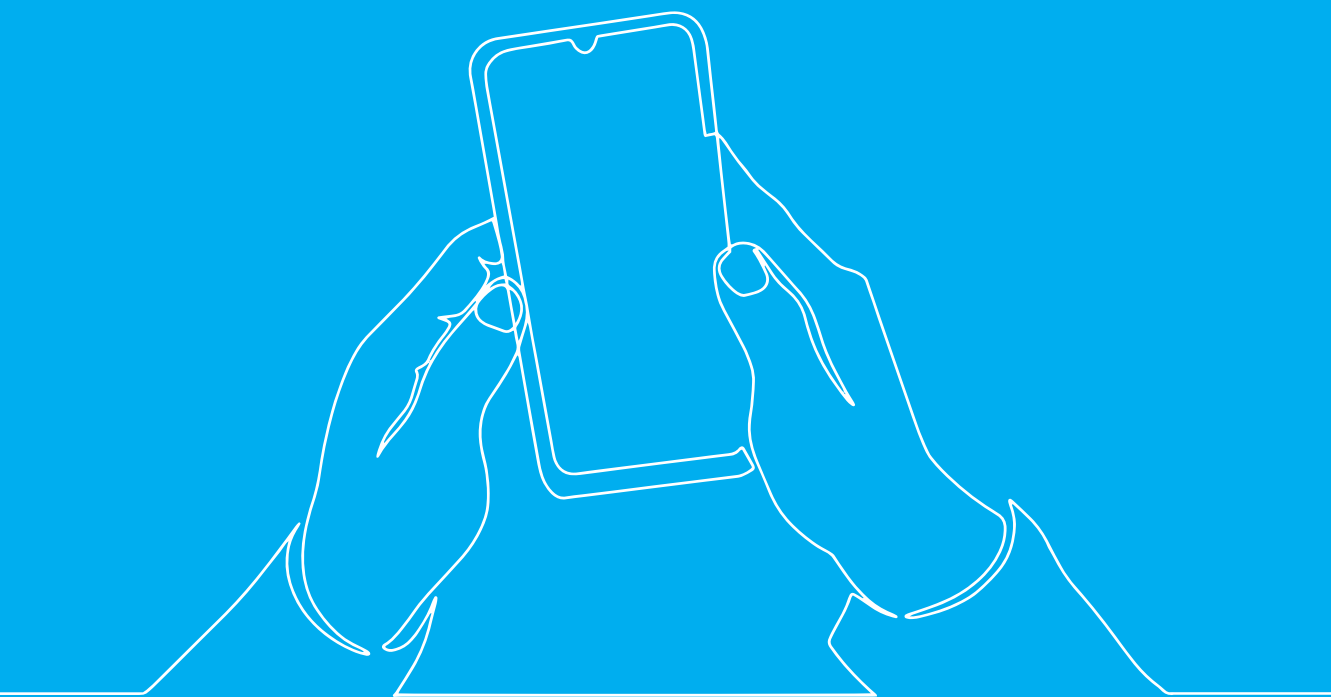
1. Studentski protesti u Hrvatskoj 2009. godine, koji su započeli na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, predstavljali su najznačajniji talas studentskog aktivizma od osamostaljenja ove države (1991). Pokrenuti su protiv komercijalizacije visokog obrazovanja i uvođenja školarina, pod glavnim sloganom „Znanje nije roba“. Kao ključni metod borbe korišćena je blokada nastave, a kao model odlučivanja uveden je plenum – otvorena skupština svih zainteresovanih studenata na kojoj su se odluke donosile direktnom demokratijom, konsenzusom ili većinskim glasanjem. Ovaj model horizontalne organizacije i borbe za javno dobro brzo se proširio na druge fakultete u Hrvatskoj (Petrović 2011).

2. U veoma oštrom tekstu Rezolucije posebno se ističe da je srbijansko rukovodstvo odgovorno za eskalaciju represije, normalizaciju nasilja i slabljenje demokratskih institucija. Podržava se pravo studenata i građana na mirne proteste, odnosno važnost građanske hrabrosti, posvećenosti nenasilju i angažovanje mladih u cilju napretka Srbije na evropskom putu. Podseća se na to da su projekat rekonstrukcije novosadske železničke stanice sprovele dve kineske kompanije mimo uobičajenih procedura javnih nabavki, da su izbori u Srbiji obeleženi sistemskim zloupotrebama, kao i na slučajeve nekoliko studenata koji su bili žrtve policijske brutalnosti.

svoj angažman? Analizom njihovih narativa, izveštaj istražuje razvoj njihovog političkog delovanja, ključne motivacione faktore i načine na koje su interpretirali društvenu stvarnost koja ih je navela na akciju. Kako bi se pružio kontekst tim iskustvima, izveštaj takođe nudi detaljnu analizu „mehanike“ plenuma – njegovih unutrašnjih procedura i mehanizama. U

radu se zastupa teza da otpornost pokreta nije proistekla iz monolitne ideologije, već iz njegove sposobnosti da integriše različite motivacione putanje – u rasponu od moralnog gneva do pragmatične solidarnosti – dok je istovremeno konstantno navigirao kroz tenziju između ideala direktne demokratije i praktičnih ograničenja političke efikasnosti.

METOD ISTRAŽIVANJA I IZVORI PODATAKA

Funkcionisanje plenuma i participacija studenata u njihovom radu analizirani su na osnovu empirijskih podataka prikupljenih u istraživanju koje je sprovedeno u periodu od **početka marta do početka juna 2025.** godine. U tom periodu, svi univerziteti u Srbiji su već u višemesečnoj blokadi, a matični i univerzitetski plenumi oformljeni su i funkcionišu kao mehanizmi za donošenje odluka.

Istraživanje je koncipirano kao kvalitativno. Potrebni podaci prikupljeni su pomoću intervjua koji su trajali između 30 i 90 minuta, u zavisnosti od iskustava ispitanika i njihove spremnosti da o njima otvoreno govore. U istraživanju je učestvovalo 26 studenata i studentkinja sa tri najveća univerziteta u Srbiji (Beograd, Novi Sad i Niš). Uzorak nije probabilistički, već

dobrovoljački, formiran putem metoda grudve snega i samoselekcije ispitanika. Dobijeni uzorak zadovoljio je načelo saturacije (zasićenosti) podataka, što znači da je proces prikupljanja podataka okončan kada novi intervjui više nisu pružali dodatne uvide niti otkrivali nove teme u vezi sa predmetom istraživanja. Pre početka intervjua, svi studenti su bili informisani o sadržaju i svrsi istraživanja.

Prikupljeni podaci iz svih 26 transkripata sistematizovani su i obrađeni primenom tematske analize. Istraživači, koji su ujedno bili i ispitivači, učestvovali su u transkripciji, kodiranju i analizi prikupljenih materijala. Imena učesnika su promenjena radi zaštite njihove privatnosti.⁴ Finalni uzorak činio je 26 studenata sa sledećim karakteristikama:

Pol: 16 žena, 10 muškaraca.

Univerzitet: Univerzitet u Novom Sadu (17), Univerzitet u Beogradu (6), Univerzitet u Nišu (3).

Nivo studija: osnovne akademske studije (22), master akademske studije (2), doktorske studije (2).

Prethodno aktivističko iskustvo: 16 učesnika je imalo prethodno iskustvo, dok 10 nije.

Angažman u blokadi:

- **Početak učešća:** od prvog dana (19), ubrzo nakon početka (4), nekoliko nedelja kasnije (3).
- **Učestalost prisustva:** svakodnevno (8), često (10), povremeno (1), retko (6), više ne prisustvuje (1).

Kako bi se osigurala potpuna zaštita identiteta, privatnosti i bezbednosti svih učesnika u ovom istraživanju, primenjen je višeslojni sistem anonimizacije i kvalifikacije podataka. Ovaj pristup je osmišljen da ispuni dva ključna cilja: (1) da garantuje potpunu anonimnost svakog pojedinačnog ispitanika i (2) da očuva neophodnu analitičku dubinu koja omogućava smisleno poređenje različitih iskustava i konteksta unutar studentskog pokreta. Prvo, lična imena svih 26 ispitanika zamenjena su nasumično dodeljenim pseudonimima (npr. „Sofija“, „Marko“ itd.). Ovi pseudonimi se dosledno koriste kroz celu analizu kako bi se čitaocu omogućilo da prati argumente i stavove pojedinačnih učesnika, a da se pritom ne otkriva njihov stvarni identitet.

Drugo, pokazalo se da samo navođenje univerziteta i pseudonima nije analitički dovoljno, jer bi se time prikrile ključne razlike u organizacionim kulturama između fakulteta, što predstavlja centralni nalaz ovog istraživanja. S druge strane, navođenje specifičnog fakulteta i godine studija predstavljalo bi neprihvatljivo visok rizik od ponovne identifikacije (re-identifikacije). Kao rešenje, implementiran je sistem metodološke agregacije i kodirane atribucije. U tekstu se svaki citat pripisuje autoru koristeći standardizovani ključ u zagradi.

Primer atribucije: Sofija (O, DH, Bg)

Ovaj ključ za atribuciju treba čitati na sledeći način:

1. Pseudonim: Sofija (dodeljeni pseudonim)

2. Nivo studija:

„O“ – Osnovne studije (uključuje sve studente od prve do četvrte godine, kao i apsolvante)

„P“ – Postdiplomske studije (uključuje studente master i doktorskih studija)

3. Tip fakulteta:

„DH“ – Društveno-humanističke nauke (uključuje fakultete kao što su Fakultet političkih nauka, Filozofski fakultet, Pravni fakultet i Ekonomski fakultet)

„PT“ – Prirodno-tehničke nauke, medicina i matematika (uključuje fakultete kao što su Fakultet tehničkih nauka, Prirodno-matematički fakultet, Građevinski fakultet i Medicinski fakultet)

4. Univerzitet:

„Bg“ – Univerzitet u Beogradu

„NS“ – Univerzitet u Novom Sadu

„Ni“ – Univerzitet u Nišu

Stoga, primer „Sofija (O, DH, Bg)“ identifikuje govornika kao studenta osnovnih studija sa nekog od fakulteta društveno-humanističkih nauka na Univerzitetu

u Beogradu, pod pseudonimom „Sofija“. Ovim metodom se čuva analitička preciznost, dok se istovremeno osigurava poverljivost podataka učesnika. Slično tome, „Pavle (P, PT, NS)“ identifikuje govornika kao studenta postdiplomskih studija sa nekog od prirodno-tehničkih ili medicinskog fakulteta na Univerzitetu u Novom Sadu, pod pseudonimom „Pavle“.

POREKLO I OSNOVNI PRINCIPI RADA **PLENUMA**

Dominantan obrazac studentskog priključivanja blokadama jeste brza i masovna mobilizacija u prvoj polovini decembra 2024. godine, uz nekoliko značajnih varijacija koje rasvetljavaju različite puteve ulaska u protest. Pored brze i efikasne početne mobilizacije, kod velikog broja studenata postojao je snažan osećaj hitnosti i spremnosti na akciju, čim je poziv upućen. Istraživanje ukazuje da **blokada** nije delo monolitne grupe, već **složeni ekosistem** u kom se prepliću duboka ideološka uverenja, pragmatična potreba da se konkretan posao obavi, kao i želja za zajedništvom.

Pavle (P, PT, NS): Svi se osećamo da je palo sad sve na nas, pa guramo do kraja jer ipak, eto, ušli smo zbog situacije u zemlji kakva jeste u ovu situaciju i negde smo svesni da nema niko drugi da to radi.

Jovana (O, PT, Bg): Više sam tu na fakultetu da pomognem ako treba oko nečega kad stignu donacije hrane ili vode . . . i oko pravljenja transparenta.

Učestalost dolazaka na fakultet tokom blokade oslikava dinamičnu putanju angažmana – **od početne euforije, do kasnijih faza iscrpljenosti i adaptacije**. Izuzetno visok nivo angažmana na početku podrazumevao je celodnevni i svakodnevni boravak na fakultetu, koji je postao centar društvenog života mnogih studenata – mesto gde se spava, jede, druži, radi i donose odluke. Fenomen

totalne uključenosti bio je presudan za izgradnju zajedništva, solidarnosti i početnog zamaha blokade.

Mina (O, DH, NS): Poslednja dva meseca živim na fakultetu. Tako da sam tu svaki dan i spavam ovde. Više ni ne idem kući toliko često jer sam shvatila da i u rektoratu mogu da se okupam, da imamo tuš.

Gotovo kod svih ispitanika jasno može da se uoči početni entuzijazam koji je vremenom opadao i doveo do formiranja „tvrđog jezgra” najposvećenijih i do prilagođavanja ostalih na nove okolnosti. Za mnoge studente postojali su i egzistencijalni pritisci, gde je finansijski teret plaćanja smeštaja u univerzitetskim gradovima primorao neke od njih da pronađu posao ili da se vrate kućama, što ih je udaljilo od (svakodnevnog) boravka na fakultetu. Manji deo njih navodi razočaranje u plenuma i procese donošenja odluka na njima, kao i u čitav poduhvat.

Radi bolje i efikasnije organizacije, plenumi počivaju na **organizovanom sistemu radnih grupa**. U pitanju je operativni mehanizam koji sprovodi odluke, održava logistiku i omogućava da blokada kao sistem opstane. Nazivi i brojevi grupa razlikuju se po fakultetima, ali najvažnije su grupe za strategiju (osmišljavanje i planiranje protesta i drugih akcija), medije i komunikaciju (odgovorne su za društvene mreže i komunikaciju sa javnošću), bezbednost (održavanje reda, bezbednost učesnika protesta, kontrola ulaska na fakultet), donacije i logistiku

(hrana, voda, novac) i higijenu. U zavisnosti od ličnog interesovanja, sposobnosti i spremnosti na angažman, studenti su se uključivali u aktivnosti radnih grupa. Većina intervjuisanih bila je uključena u rad bar jedne radne grupe, a ima i onih koji su učestvovali u radu više grupa.

Studenti u blokadi **nisu homogen pokret** ni u pogledu iskustva učesnika, tako da ga čine iskusno jezgro i novi aktivisti. Značajan broj ispitanika posedovao je prethodno iskustvo, ali koje retko potiče iz formalnih političkih partija, već pretežno iz tri glavna izvora – studentskih organizacija, nevladinog sektora (NVO) i prethodnih uličnih građanskih protesta. Paralelno sa iskusnim jezgrom, pokret karakteriše veliki broj studenata kojima je blokada prvo aktivističko i političko iskustvo u životu.

Marko (O, PT, NS): Pa u političkom kontekstu ne, ali predsednik sam jedne studentske organizacije . . . [D]onekle smo bili u . . . sukobu sa ostalim studentskim organizacijama koje su malo naklonjene trenutnoj vlasti, pa eto i to je možda podstaklo malo veći napor u svemu ovome.

Sofija (O, DH, Bg): Imam, imam dosta iskustva i zapravo moj aktivizam je i krenuo iz NGO-a, s obzirom na to da sam ja i u srednjoj

školi osnovala jednu nevladinu organizaciju . . .

Za ogromnu većinu studenata, bez obzira na univerzitet, fakultet ili prethodno aktivističko iskustvo, pojam „plenum” bio je uglavnom potpuna nepoznanica pre početka blokada. Malo ko je o njima imao akademsko i teorijsko znanje. Pritom, **studenti se sa plenumom nisu susreli teorijski, već praktično** – samim činom dolaska na prvi sastanak u blokiranom fakultetu. Ovo ukazuje na to da plenum nije bio deo etabliranog studentskog rečnika, već je (ponovo) uveden kao *ad-hoc mehanizam* u kriznoj situaciji.¹ Mobilizacija studenata pretežno se odvijala preko društvenih mreža i direktnim pozivima. Fakultet dramskih umetnosti (Beograd) je prva institucija koja je stupila u blokadu i implementirala plenumski model. Iako su pojedini studenti pominjali *Blokadnu kuharicu*² (priručnik za plenumski orijentisane blokade iz Zagreba) kao inspiraciju, ona je ubrzo postala suvišna jer su studenti razvili potrebne veštine i uspostavili sopstvene pravilnike.

Mina (O, DH, NS): Blokadna kuharica, sa te čuvene blokade Filozofskog fakulteta u Zagrebu, bila je neka vrsta vodiča . . . Ali smo onda, vremenom, mi . . . razvili sopstveni, hm, pravilnik za plenum i sve što ide uz to.

1. U Srbiji je plenum kao oblik direktne demokratije i forma donošenja odluka za studente u protestu bio prisutan tokom 2011. godine, kada su studenti pojedinih fakulteta blokirali nastavu demonstrirajući protiv visine školarina („Znanje nije roba“).

2. *Blokadna kuharica* je dostupna na: <https://anarhizam.info/wp-content/uploads/2023/12/blokadna-kuharica.pdf>.

Shodno tome, znanje neophodno za vođenje plenuma sticano je i razvijano pretežno organski – usmenim putem, metodom „učenja kroz rad“ i naknadnim sastavljanjem formalnih pisanih dokumenata.

Pavle (P, PT, NS): Apsolutno ništa nismo dobili. Mislim da je tu najbolji pokazatelj to kako je izgledao nulti plenum, hajde tako ga zovemo na [mom fakultetu], gde je to bio kaos i raspad sistema. Prvi plenum je onda opet bio kaos i raspad sistema na drugi način. Tako da apsolutno znači . . . bilo je lutanje i lutanje u mraku.

Početna faza, iako haotična, bila je ključna jer je primorala studente da aktivno promišljaju i zajednički stvaraju procedure, što je ojačalo osećaj vlasništva nad procesom. U drugoj, zrelijoj faze blokade, samostalno se izrađuju i usvajaju **pisani pravilnici i poslovni oradu**. Plenumi su se održavali u najvećoj prostoriji na fakultetu, gotovo uvek u glavnom amfiteatru. Osim što je u prvo vreme postojao sasvim praktičan razlog, zauzimanje ovog centralnog prostora predstavlja i čin simboličkog preuzimanja kontrole nad institucijom.

Na samom početku blokada, većina fakulteta praktikovala je svakodnevne plenuma. Međutim, ovaj tempo pokazao se kao iscrpljujuć i neodrživ. Vremenom, svaki kolektiv je pronašao tempo koji mu odgovara. Najčešći model organizovanja plenuma bio je nekoliko puta nedeljno u

fiksni terminima, negde su se održavali jednom nedeljno, dok su negde postojali fleksibilni termini, u skladu sa potrebama i okolnostima. Pored redovnih, postojali su i vanredni plenumi. Oni su se organizovali po potrebi, najčešće kao reakcija na neke nove, nepredviđene okolnosti i događaje na koje je potrebno (brzo) reagovati. Plenumi su se održavali na dva nivoa – **nivo fakulteta** (tzv. matični plenum) i **nivo univerziteta** (tzv. uniplenum).

Proces sastavljanja dnevnog reda plenuma nije bio ni jednostavan ni uniforman. Na pojedinim fakultetima dnevni red je formiran direktnim predlaganjem tačaka u onlajn grupama (poput *WhatsApp*-a ili *Viber*-a), negde je to bilo pitanje dogovora između različitih radnih grupa o tome koje važne teme zahtevaju kolektivni stav, dok su na drugim mestima moderatori služili kao filter za prenošenje predloga studenata u konačan dnevni red. Način na koji je dnevni red formiran bio je, stoga, jedno od najboljih ogledala **demokratske zrelosti i organizacione kulture** svakog pojedinačnog plenuma. Na primer, visoko organizovani kolektivi razvili su potpuno transparentan proces „odozdo nagore“, gde je svaki student mogao da predloži tačke putem zajedničkih onlajn dokumenata nekoliko dana unapred, što je omogućavalo pripremu i debatu. Nasuprot tome, manje zreli plenumi često su se oslanjali na zatvoreniji pristup, gde je mala grupa moderatora ili „tvrdo jezgro“ određivalo teme neposredno pre zasedanja, što je često dovodilo do trvenja i optužbi za netransparentnost.

INDIVIDUALNO DONOŠENJE ODLUKA

Motivi za učestvovanjem u radu plenuma mogu se svrstati u tri ključne, međusobno povezane kategorije: a) privlačnost direktne demokratije, gde se plenum vidi kao idealna forma direktne demokratije (kritika predstavničke demokratije, izraz lične odgovornosti, mehanizam kontrole, šansa za iznošenje sopstvenog stava), b) praktična potreba za informisanjem i uticajem (želja da se utiče na odluke), kao i c) lična transformacija kroz sam proces (lični rast, sticanje veština).

Dugo trajanje protesta, a time i blokada, neminovno je promenilo i preusmerilo početne razloge angažmana. Značajan broj studenata, posebno onih koji su ostali najangažovaniji, opisuje jasan **put od početnih, često ličnih ili čak površnih razloga, do dubokog osećaja kolektivne svrhe i društvene odgovornosti.**

Dunja (O, DH, NS): [U] početku je bilo, da kažem, na ličnom nivou. Ali sada već, kada sam ušla u sve to, mislim da je to preraslo na mnogo veći nivo i sada više gledam i za dobrobit drugih. Iako možda neke odluke i neke ideje i planovi meni lično nisu, hm, kako da kažem . . . meni lično možda ne odgovaraju ili ne slažem se sa njima, opet ako smatram da većini odgovara, naravno da ću onda glasati za taj predlog.

Ipak, iscrpljenost, opadajući entuzijazam i slični faktori naveli su pojedine

učesnike na pragmatičnu procenu toga gde bi bili najkorisniji, pa se njihova motivacija pomerila sa deliberativne ka izvršnoj funkciji. Preciznije, zaključili su da je pragmatičnije fokusirati se na konkretne operativne zadatke unutar radnih grupa – kao što su logistika, odnosi s medijima ili organizacija obezbeđenja – nego provoditi sate u dugotrajnim i često iscrpljujućim debatama na plenumu. Takođe, bilo je i onih koji su se razočarali u (prividnu) direktnu demokratiju.

Sofija (O, DH, Bg): [Prestala sam da dolazim] jer vidim da tu već postoje grupice koje se dogovaraju unapred. . . . Zato sam ja izgubila veru u tu direktnu demokratiju

Formiranje individualnog stava unutar dinamičnog i često informaciono prezasićenog okruženja plenuma nije jednostavan čin, već složen proces koji kombinuje unutrašnje vrednosti, racionalnu analizu i društvenu interakciju. Studenti najčešće primenjuju **hibridni model odlučivanja** koji se zasniva na tri ključne varijable: a) unutrašnji kompas (lične vrednosti i moralna uverenja), b) racionalno-analitički filter (argumenti, činjenice i strateška procena) i c) društveno-konsultativna mreža (dijalog sa kolegama i slušanje na plenumu). Ovaj složeni mehanizam odlučivanja svedoči o deliberativnoj zrelosti pokreta, gde učesnici neprestano balansiraju između lične savesti, snage argumenata i dugoročnih interesa kolektiva.

Plenum nije samo mesto za iznošenje prethodno formiranih stavova, već i ključna arena za njihovo formiranje. Mnogi dolaze sa otvorenim umom, spremni da slušaju argumente i saznaju nove informacije pre nego što donesu konačnu odluku.

Filip (O, DH, NS): Dešavalo se više puta da na početku imam određeni stav, ali kad čujem argumente drugih, ponekad promenim mišljenje.

Posebno indikativan aspekt njihovog strateškog razmišljanja jeste spremnost da se glasa protiv sopstvenog stava ukoliko se proceni da je alternativni predlog bolji za kolektiv. Ovo pokazuje visok stepen **internalizacije kolektivnog identiteta**.

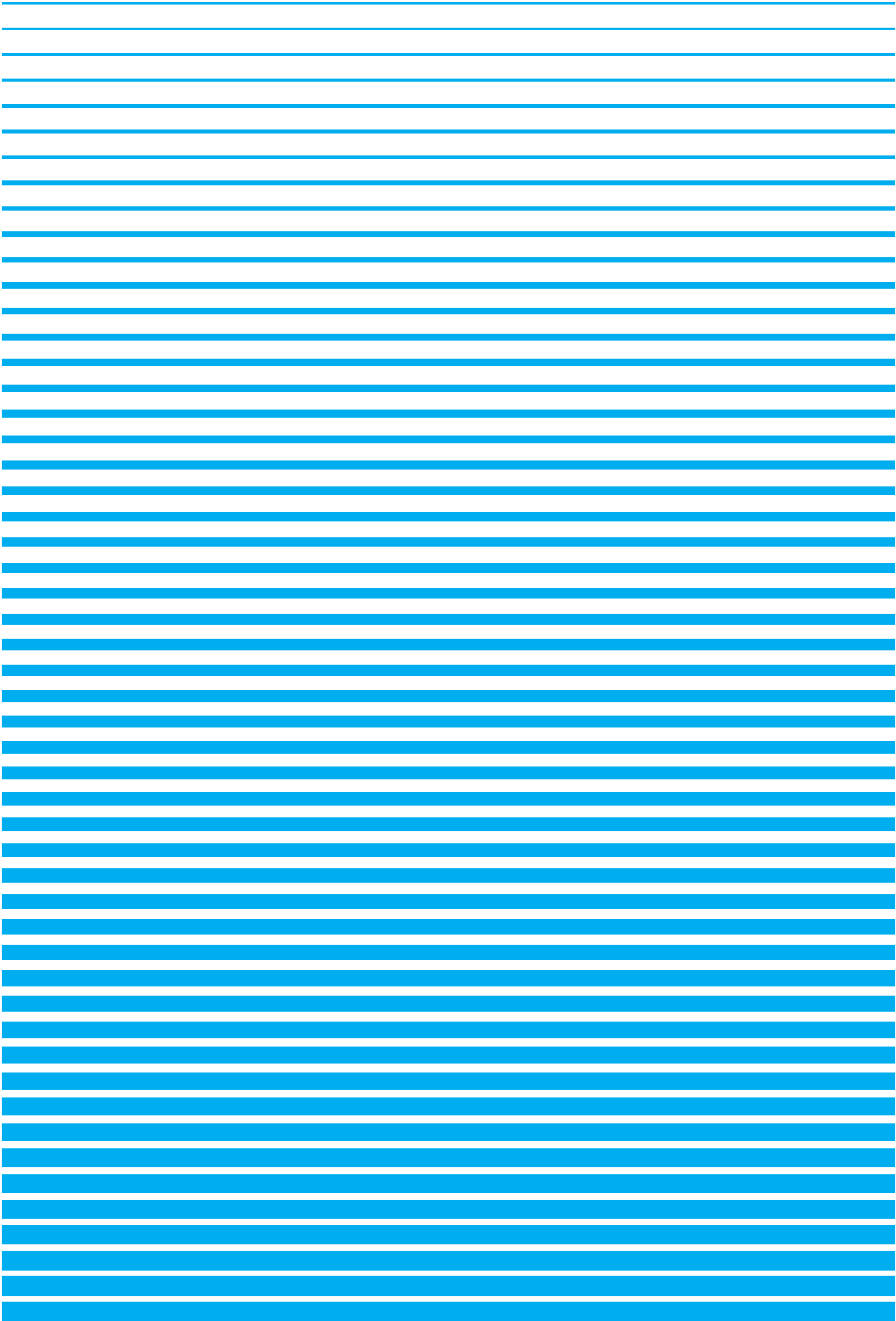
Dušan (O, DH, NS): Ali naravno ako ispadne da nešto što ja podržavam ili što bih voleo da izglasamo, ne bude izglasano opet. . . . To nije sad na meni da ja nešto uradim, ako je glas većine takav.

Najvažniji izvor informacija i uticaja na formiranje stavova jesu drugi studenti

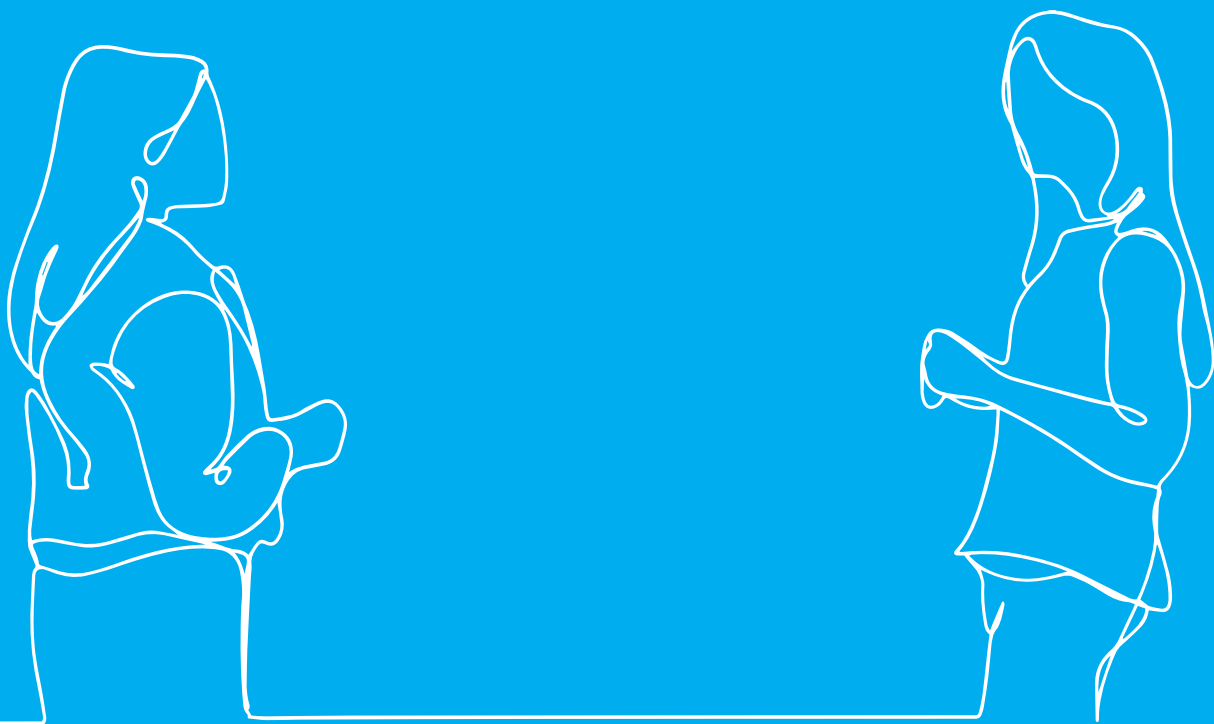
unutar blokade. Kada se radi o profesorima i stručnjacima koji nisu studenti, njihov uticaj je uglavnom savetodavan. Na primer, na nekim fakultetima održavali su se tzv. mezo-plenumi, na kojima su učestvovali studenti i profesori. Ne treba zaboraviti značaj medija i društvenih mreža, kao i porodice i prijatelja van studentskog pokreta, iako se uočava jasan kritički stav prema informacijama koje dolaze iz ovih izvora.

Ispitanici za **promenu stava tokom plenuma** najčešće kažu da je relativno česta, ali i očekivana i pozitivno vrednovana pojava. Ovo se ne doživljava kao znak slabosti ili neopredeljenosti, već kao prirodan ishod zdravog demokratskog procesa i lične otvorenosti.

Jovan (O, DH, Bg): [A]ko neko zapravo ustane i da neku novu perspektivu, ovaj, na neki plan, to je uglavnom ono što mi promeni mišljenje. Argumenti za i protiv – koliko toliko, ali ta nova perspektiva je nešto što je ja mislim glavno. . . . [P]onekad mi se desilo da potpuno promenim način na koji gledam neku ideju.

KOLEKTIVNO DONOŠENJE ODLUKA

Plenumsko donošenje odluka nije stihijski, već visoko formalizovan proces i sličan je na svim fakultetima. Svaka odluka započinje kao formalni predlog vezan za određenu tačku dnevnog reda. Gotovo bez izuzetka, nijedan suštinski predlog ne stavlja se na glasanje bez prethodne diskusije. Ova faza je ključna jer osigurava da plenum ne bude samo mašina za glasanje, već **deliberativno telo** u kom se stavovi formiraju i preispituju. Diskusija se zato doživljava kao obavezan korak koji omogućava razmenu informacija, postavljanje pitanja i iznošenje argumenata. Tek nakon što se iscrpe relevantni argumenti, prelazi se na formalno odlučivanje. **Diskusija** se otvara za svaku tačku dnevnog reda, osim ako plenum ne donese drugačiju odluku (npr. najčešće u slučaju tačaka o obaveštenjima). Cilj diskusije je da se kroz razmenu argumenata dođe do boljeg, zajedničkog rešenja, kompromisa ili da jedna strana ubedi drugu u ispravnost svog stava.

Dušan (O, DH, NS): Diskusije su te koje čine stvari uvek zanimljivije.

Diskusija se odvija unutar strogog proceduralnog okvira, koji je često kodifikovan u pisanim pravilnicima koje su sami studenti sastavili i usvojili. Ovaj okvir je sličan na svim univerzitetima i služi da omogućiti debatu, uz istovremeno očuvanje efikasnosti. Celokupna diskusija je vremenski ograničena – kako za pojedinačnu tačku (15–30 minuta), tako i za izlaganje pojedinačnog govornika (1–3 minuta). Studenti su razvili **sofisticiran sistem za dobijanje reči**, modelovan po uzoru na parlamentarne procedure. Najčešće se pominju:

izlaganje/pitanje (za otvaranje teme), replika (direktan odgovor na prethodno izlaganje) i tehnička primedba (za ispravljanje netačnih informacija ili ukazivanje na proceduralne probleme).

Načelno, **svi prisutni imaju jednako pravo da učestvuju** u diskusiji. Pravila nalažu da svako ko se javi za reč mora biti prozvan i saslušan, a da svaki glas na kraju vredi isto. Složen sistem pravila diskusije ima dvojaku funkciju – prvo, garantuje formalno pravo svakog pojedinca na učešće, i drugo, kanališe diskusiju i sprečava da se ona pretvori u haos.

Jovan (O, DH, Bg): Vremenom su ljudi shvatili da je njihov glas podjednako bitan koliko i tuđi.

Međutim, uočavaju se i **praktične nejednakosti** koje su rezultat delovanja društvenih, psihičkih i političkih faktora. Primećuje se da postoji prepoznatljiva manjina – „tvrdi jezgro“ – koja je najaktivnija i najglasnija u diskusijama. To su uglavnom iskusniji, angažovaniji i verbalno veštiji pojedinci. Najoštija kritika nejednakosti dolazi iz svedočenja o plenumima gde je politička dinamika prerasla u otvoreno gušenje drugačijih stavova. U takvim situacijama, formalno pravo na reč gubi smisao jer se neistomišljenici etiketiraju kao saboteri ili lobisti, čime se efektivno ućutkuju. Iako su strahovi od infiltracije aktera bliskih režimu bili utemeljeni u stvarnosti (tema koja se detaljno obrađuje u poglavlju „Implementacija i ishodi“), ispitanici sugerišu da su ove etikete korišćene i kao oružje za diskreditaciju

unutrašnjih oponentata koji su jednostavno imali drugačije strateške poglede.

Iako „tvrdo jezgro“ dominira, pojedini ispitanici naglašavaju da je plenum vremenom postao **prostor za osnaživanje** i uključivanje novih govornika. Studenti koji su na početku bili stidljivi i samo slušali, postepeno su se oslobađali inhibicija i počinjali aktivno da učestvuju. Na pojedinim fakultetima, profesori i ostalo osoblje također su mogli da učestvuju u diskusijama na glavnim plenumima, ali bez prava glasa.

Dušan (O, DH, NS): [K]ako su krenuli da se oslobađaju, sad sve više i više ljudi priča i iznosi svoje mišljenje, što mi je super i zato su plenumi i duži.

Jedan od najoriginalnijih aspekata kulture plenuma jeste razvijen **sistem neverbalne komunikacije**, koji je usvojen na gotovo svim fakultetima. Ovaj prihvaćeni sistem znakova koristi se za izražavanje (ne) slaganja bez prekidanja govornika – na primer, mahanjem rukama u vazduhu (takozvane „džez ruke“) kako bi se iskazala podrška, ili ukrštanjem ruku u obliku slova „X“ kao znak neslaganja. Ovo drastično povećava efikasnost i omogućava konstantnu povratnu informaciju, kako ostalim prisutnim studentima, tako i samim moderatorima diskusije.

Ton diskusije može značajno da varira – od opuštenog razgovora do burne rasprave. Bez obzira na (trenutnu) atmosferu tokom rasprave, ispitanici navode da se posebna pažnja posvećuje poštovanju svih učesnika

– incidenti poput psovki ili ličnih (verbalnih) napada na neistomišljenike strogo su zabranjeni i sankcionisani, što odražava svesni napor kolektiva da održi bezbedno okruženje i konstruktivnu kulturu dijaloga.

Kada se diskusija završi, proces ulazi u finalnu fazu – **glasanje**. Ovaj čin je takođe visoko formalizovan. Dominira javno glasanje, dizanjem ruku, čime se promovišu transparentnost i lična odgovornost za izrečen stav, iako potencijalno otvara prostor za društveni pritisak.

Bojan (O, DH, NS): Plenum . . . fakulteta funkcioniše po pitanju apsolutne većine. . . [O]dluke se donose podizanjem ruke. Ovaj, u većini slučajeva je mislim prilično jasno koja je odluka izglasana, pa moderatori nekad i ne moraju da broje same ruke. Ali kada je baš neka tema onako na klackalici . . . moderatori broje glasove i onda odluka koja ima više glasova je izglasana.

Fundamentalni princip odlučivanja je **prosta većina**. Za razliku od modela zasnovanih na konsenzusu koji se često sreću u sličnim pokretima i koji mogu dovesti do beskonačnih debata, ovaj model je izabran kao jasan i efikasan mehanizam koji sprečava blokade i paralizu u odlučivanju. Unutar ovog opšteg okvira, različiti fakulteti su razvili specifična pravila za rešavanje složenijih proceduralnih situacija, što svedoči o visokom stepenu organizacionog učenja. Kada dođe do fundamentalnog neslaganja, mehanizam

koji rešava spor uvek je glasanje i volja većine. Volja proste većine postaje konačna i obavezujuća odluka za ceo kolektiv, a potom i za delegate na univerzitetskom plenumu. Ovaj mehanizam sprečava paralizu sistema i omogućava napredak čak i kada postoji duboko neslaganje.

Jelena (O, DH, NS): [D]ogodilo se meni da se ne slažem sa odlukama, ali doneta je. Plenum je plenum i to je sada i moja odluka. Stoga moramo da se prilagodimo.

Studenti su svesni **ambivalentne prirode plenumskog donošenja odluka**. Sa jedne strane, glasanje i princip većine afirmišu se kao jedini legitiman i pravedan način donošenja odluka, dok, sa druge, učesnici su svesni visoke cene koju ovaj model plaća u vidu neefikasnosti, sporosti i potencijalne marginalizacije manjine. Iako svesni mana, mnogi biraju direktni demokratski proces umesto bržih, ali manje participativnih metoda jer to vide kao radikalnan prekid sa hijerarhijskim i nedemokratskim strukturama protiv kojih se bore.

Miloš (O, DH, NS): [M]eni lično nije do toga da donošenje odluka bude pod navodnicima efikasno, nego da bude demokratski odlučeno. Mogli bismo svi da imenujemo jednog predstavnika za bilo šta i da on svojevolejno odlučuje sve. Bilo bi efikasno, bilo bi brzo, ali bi se onda izgubio glas studenata. Takve probleme znam da su imali i drugi fakulteti sa svojim [studentskim] parlamentom.

Uprkos navedenim problemima, plenum može biti i izuzetno efikasan. Ključni faktori koji to omogućavaju su dobra priprema i strukturiran proces, kao i kompetentni i proaktivni moderator. **Moderator** nije pasivni predsedavajući, već centralna, proaktivna figura. Studenti opisuju dobrog moderatora – poznaje pravila, nepristrasan i siguran, dobro informisan, svestan odgovornosti koju uloga nosi, fokusiran, izdržljiv, imun na upadice i provokacije. Međutim, uloga moderatora je izuzetno stresna i zahtevna, te je malo onih koji su spremni da je preuzmu. Shodno tome, često se formira manji, neformalni krug iskusnijih studenata koji se rotiraju na ovoj funkciji. Takođe, zahtevnost uloge moderatora uslovlila je da na plenumima obično budu dva moderatora (tačnije, moderator i asistent moderatora) i zapisničar.

Jovan (O, DH, Bg): Ne znam da li sam to spomenuo, niko ne želi da bude moderator . . . zato što je to velika odgovornost, jer postoje situacije gde se ljudi bukvalno deru na moderatora . . .

Iako formalna **moć pojedinaca** u plenumu ne postoji, njihova neformalna moć je sveprisutna, dinamična i proističe iz različitih izvora. Ona se zasniva na društvenom kapitalu, retoričkim veštinama i nivou individualnog angažmana. Dok neki umanjuju njen značaj, većina prepoznaje da glasniji ili iskusniji akteri zaista imaju veći uticaj.

Jovan (O, DH, Bg): [N]eki ljudi se ipak ističu, ne po tome što imaju

neke ambicije, nego prosto su najaktivniji. I onda imaju prosto najviše iskustva u organizovanju akcija i ljudi ih prepoznaju. I samim tim ti ljudi uglavnom imaju malo više, što bi se reklo – uticaja tokom plenuma.

Međutim, ima i onih koji su mišljenja da, uprkos eksponiranosti u raspravama, glasni pojedinci ne uspevaju da nametnu svoje mišljenje, kao i da kolektiv poseduje mehanizme kojima se brani od prevelike koncentracije moći. U plenumima je od početka ugrađena sumnjičavost prema svakome ko pokuša da se nametne kao vođa.

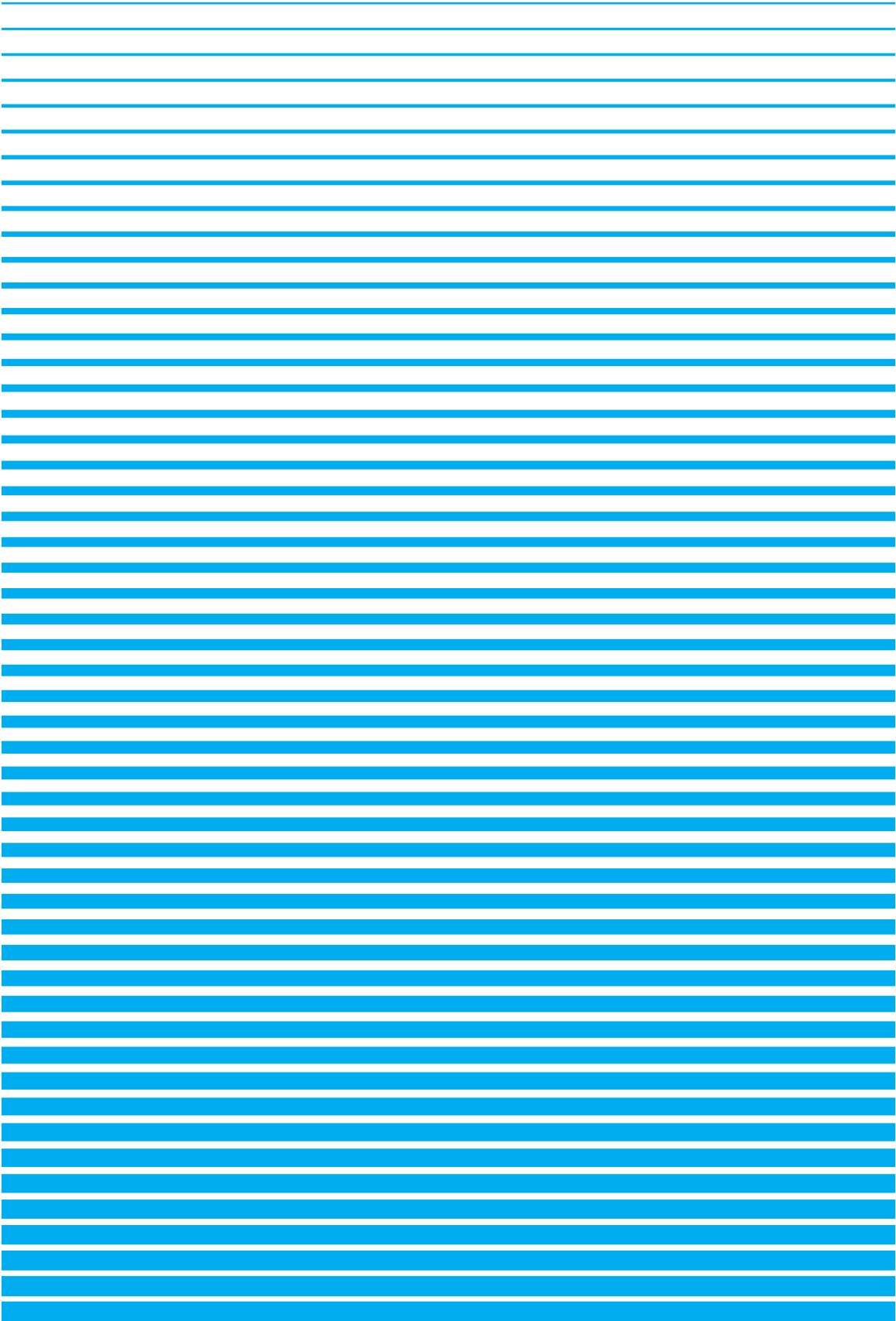
Miloš (O, DH, NS): Ali da, opet kažem, uvek će biti neki koji jesu glasniji sada, da li su moćniji to ne znam, pošto takođe neki od tih koji su glasniji takođe, uh . . . ne, nije nužno to da oni imaju jako veliku moć da promene mišljenje članova plenuma.

Pitanje o **pritiscima i lobiranju** otkriva postojanje dramatično različitih političkih kultura na fakultetima obuhvaćenim istraživanjem. Dok je legitimno ubeđivanje kroz argumentaciju srž plenuma, prelazak na metode koje nisu zasnovane na argumentima – poput agresivnih nastupa, psihičkog pritiska, korišćenja ličnih veza ili organizovanog dovođenja glasača – predstavlja ključni test demokratske zrelosti svakog kolektiva. Prisutan je čitav spektar iskustava – od osoba koje misle da su ovakve pojave bile intenzivne i problematične,

preko onih koje su smatrale da je lobiranje legitimni deo plenumske politike, do osoba koje pritiske i lobiranje nisu ni primetile.

Zatim, pitanje o **formiranju frakcija** zadire u srž unutrašnje kohezije student-skog pokreta. Narativi ispitanika otkrivaju različita iskustva – dok neki svedoče o dubokim i iscrpljujućim podelama, drugi opisuju iznenađujuće jedinstvo i gotovo potpuno odsustvo frakcija. Ključni nalaz je da, tamo gde postoje, frakcije se retko formiraju na osnovu klasične ideološke podele na političku levicu i desnicu. Ovo je verovatno posledica toga što je široka polazna osnova pokreta, usmerena protiv režima i korupcije, bila dovoljna da ujedini učesnike uprkos njihovim suštinskim ideološkim razlikama. Umesto toga, linije razdora najčešće se povlače oko strateških neslaganja u vezi sa budućnošću pokreta ili percepcijom pokreta u javnosti.

Najznačajnija podela nastaje zbog pitanja „Šta i kako dalje?“ – da li se otvarati prema drugim političkim i društvenim akterima (npr. nevladine organizacije, opozicione političke partije i sl.), da li formulisati politički zahtev, da li ići u radikalizaciju protesta i slično. Naime, kada je reč o studentskom pokretu, jedna od glavnih tenzija u javnosti jeste odnos pokreta prema ostalim i već etabliranim političkim i društvenim akterima, gde se ponekad ističe (i kritikuje) relativna autarkičnost studentskog pokreta – posebno prema opozicionim političkim partijama. Ova pitanja se, u napetoj atmosferi, neretko personalizuju i pretvaraju u sukobe.

IMPLEMENTACIJA I ISHODI

Nakon što donese i legitimizuje neku odluku, plenum gotovo uvek delegira njeno sprovođenje specijalizovanim radnim grupama (osim u slučaju manje kompleksnih odluka koje se realizuju odmah). Ovaj mehanizam prenosa nadležnosti omogućava da se energija plenuma efikasno kanališe kroz manje, operativne timove koji imaju specifična zaduženja. Uspešnost implementacije direktno i u najvećoj meri zavisi od kapaciteta, koordinacije i autonomije ovih radnih grupa.

Pitanje odgovornosti za sprovođenje odluka ključno je za pretvaranje demokratske volje plenuma u konkretnu akciju. Studenti su razvili dvoslojni sistem odgovornosti: a) **formalni sloj**, koji podrazumeva jasno delegiranje zadataka na specijalizovane radne grupe i b) **neformalni (ali suštinski sloj)**, koji počiva na snažnoj internalizovanoj ličnoj odgovornosti i kolektivnom pritisku unutar tih grupa. Formalna podela zaduženja ne bi funkcionisala bez snažnog, neformalnog mehanizma odgovornosti koji počiva na ličnoj savesti i osećaju pripadnosti timu.

Ljiljana (P, DH, Ni): Pa mislim da svi nosimo u sebi tu dozu odgovornosti i onda, na primer, konkretno je u toj grupi bilo – ukoliko se ja ne pojavim, znam da će to pasti na teret nekog drugog. . . . Svi smo tu zarad jednog cilja i onda mislim da smo svi to pounutрили nekako da ukoliko ja nešto ne uradim, da može da ispašta grupa ili drugi pojedinac.

Međutim, ovakav model ima jednu kritičnu slabost – problem **difuzne odgovornosti** kada se očekuje angažman šireg kolektiva, a ne specifičnog tima. Bez snažne unutrašnje kohezije i osećaja pripadnosti grupi, kolektivna odgovornost u praksi može da postane **ničija odgovornost**. Ovo se dešava kod odluka koje zahtevaju masovnu participaciju, gde se stvara efekat posmatrača – svako pretpostavlja da će neko drugi preuzeti teret na sebe. Studenti, stoga, nisu uspostavili klasičan sistem kontrole i kažnjavanja koji se sprovodi „odozgo nagore“. Umesto toga, razvili su sofisticiran, višeslojni sistem samoregulacije koji se ne zasniva na prisili, već na kombinaciji visoke transparentnosti, mehanizma javnog izveštavanja, snažnog društvenog pritiska, internalizovane lične odgovornosti i prethodne detaljne deliberacije.

Proces odlučivanja nije linearan (plenum odluči → radna grupa izvrši), **već cikličan** (plenum odluči → radna grupa izvrši → radna grupa izveštava plenum). Izveštaji radnih grupa su standardna i obavezna tačka dnevnog reda plenuma na gotovo svim fakultetima. Nakon svake veće akcije ili protesta, na plenumu se često vodi detaljna i neretko vatrena diskusija o tome šta je urađeno dobro, a šta loše. Ova kolektivna evaluacija služi kao direktan mehanizam kontrole i učenja.

Sofija (O, DH, Bg): [D]nevni red . . . mora da ima neke svoje integralne delove kao što su, na primer, izveštaji radnih grupa i

izveštaji delegata [sa univerzitetskih plenuma].

Jovan (O, DH, Bg): Nakon neke velike akcije uglavnom postoje ogromne svađe oko toga da li je to bilo dobro ili ne, koje su bile greške. To ume da bude dosta vatreno. Oko 15. [marta] je bila ogromna diskusija oko toga.

Implementacija odluka plenuma bila je složen proces koji, iako je na kraju doveo do mnogih uspešnih akcija (kao što je navedeno kasnije u tekstu), nije bio bez značajnih prepreka. Ovi **izazovi mogu se podeliti u dve osnovne kategorije**: a) unutrašnji, organizacioni izazovi koji proističu iz same prirode pokreta (nedostatak profesionalnog iskustva i stručnosti, logistički problemi, propusti u komunikaciji, difuzna odgovornost) i b) spoljašnji, nepredvidivi izazovi koji nastaju usled interakcije sa složenim i često neprijateljskim okruženjem (neplanirane spoljne okolnosti, pretnje i nasilje).

Dušan (O, DH, NS): [Bilo je problema], ali opet to sve je zbog neiskustva. Tako ću da kažem, eto.

Nataša (P, DH, Ni): Na primer, kada je u Nišu bio 1. marta protest, prosto je bilo izazovno da se sama logistika i koordinacija svega toga izvede . . .

Uprkos brojnim izazovima i unutrašnjim tenzijama, studentski pokret je iznedrio

čitav niz **uspešno sprovedenih odluka**. Ove uspešne akcije nisu samo demonstracija organizacione sposobnosti, već i ključni izvor za održavanje morala, jačanje unutrašnje kohezije i potvrđivanje legitimiteta pokreta u javnosti. Neke od uspešnih akcija su protestne šetnje po Srbiji između većih gradova (npr. ka Novom Sadu, Kragujevacu, Nišu, Novom Pazaru), veliki lokalni protesti u većim gradovima, organizovanje kulturnih događaja i tribina.

Najzad, jedna od značajnih tenzija koje obeležavaju studentski pokret jeste njihov **odnos prema uže shvaćenoj „politici”**, odnosno političkim stranakama i političkim rešenjima. Na samom početku studentskih blokada, studenti su se aktivno ograđivali od „politike”, zahtevajući jedino krivično-pravnu odgovornost za pad nadstrešnice u Novom Sadu i odgovornost za nasilje prema studentima. Iz tih razloga, u početku su bili veoma skeptični prema „političkim” rešenjima krize kao što je to ekspertska i/ili prelazna vlada, iako postoje opravdane sumnje da su takav „antipolitički” sentiment, zapravo, aktivno podsticali eksponenti režima sa ciljem da pokret otuđe od opozicionih stranaka i u potpunosti diskredituju politički angažman. Tokom vremena, a nakon što je ovo istraživanje sprovedeno, studentski zahtevi su (re)formulisani u eksplicitno političke – preciznije, u zahtev za raspisivanje vanrednih izbora.

Strah od infiltracije i unutrašnje **sabotaže** je stalna i neizbežna karakteristika

svakog društvenog pokreta koji se suprotstavlja vlasti. Studenti ne samo da su svesni ove pretnje, već su i razvili sofisticirane načine da je prepoznaju, definišu i da se od nje odbrane. Neki ističu da sama pravila plenuma, posebno njihova transparentnost, predstavljaju dobar mehanizam zaštite od sabotaze, zbog čega svedoče da i nisu preterano zabrinuti zbog ovih izazova.

Studenti su razvili višeslojni sistem odbrane od percipirane sabotaze – od prepoznavanja i kristalizacije, preko demokratskog preglasavanja i proceduralne zaštite do direktnih sankcija i tzv. crne liste.¹

Mina (O, DH, NS): [I]mali smo koleginicu za koju je dokazano da je članica Srpske napredne stranke. Da. I ona je stavljena na crnu listu fakulteta i više ne može da uđe na blokadu, a pretpostavljamo da su od nje i curele informacije direktno sa plenuma.

Interakcija sa spoljnim akterima (uprava fakulteta i profesori) je ključni je pokazatelj realnog uticaja, legitimiteta i snage studentskog pokreta. Identifikovana je izuzetno heterogena slika recepcije, koja se kreće u širokom spektru od otvorene podrške i saradnje do tihog otpora i otvorenog neprijateljstva. Reakcije se drastično razlikuju ne samo između različitih grupa, već i od fakulteta

do fakulteta, reflektujući specifične lokalne odnose moći i političkih kultura.

Jovana (O, PT, Bg): Pa nas uprava potpuno podržava. I profesori, svi su za, čak smo imali i plenum sa profesorima u kom su oni rekli svoje mišljenje i stvarno jesu uz nas. Retko ko se nađe ko je protiv. Ja iskreno nisam ni sigurna da li znam za bilo koga od profesora ko nas ne podržava.

Bojan (O, DH, NS): [P]re par dana je došlo do fizičkog obračuna između redarke i profesorke koja nije htela da kaže svoje ime i prezime na ulazu [u fakultet].

Percepcija studentskih blokada i pokreta u široj javnosti takođe je polarizovana. U direktnim interakcijama – na ulici, tokom šetnji, kroz donacije, u nezavisnim medijima – studenti najčešće doživljavaju ogromnu podršku i ohrabrenje građana. Nasuprot tome, veći deo medijskog i onlajn prostora ispunjen je kritikama blokada od strane javnog servisa, drugih medija sa nacionalnom frekvencijom, proračunskih tabloidnih medija i portala itd., tako i od dela javnosti koji ne podržava metode protesta. Naime, (pro) režimski mediji i deo javnosti koji podržava režim, koristeći navodno uvredljivu kvalifikaciju „blokaderi”, najčešće kritikuje studentski pokret i/ili protest kao „izdajnički”, rušilački, finansiran iz inostranstva

1. Kolokvijalno nazvana „crna lista“ zapravo je spisak osoba (studenata, nastavnog i nenastavnog osoblja) kojima su studenti u blokadi, iz različitih razloga, zabranili ulazak na fakultet. Ovi razlozi najčešće su bili nasilno ponašanje na plenumu, aktivno protivljenje blokadama i tome slično.

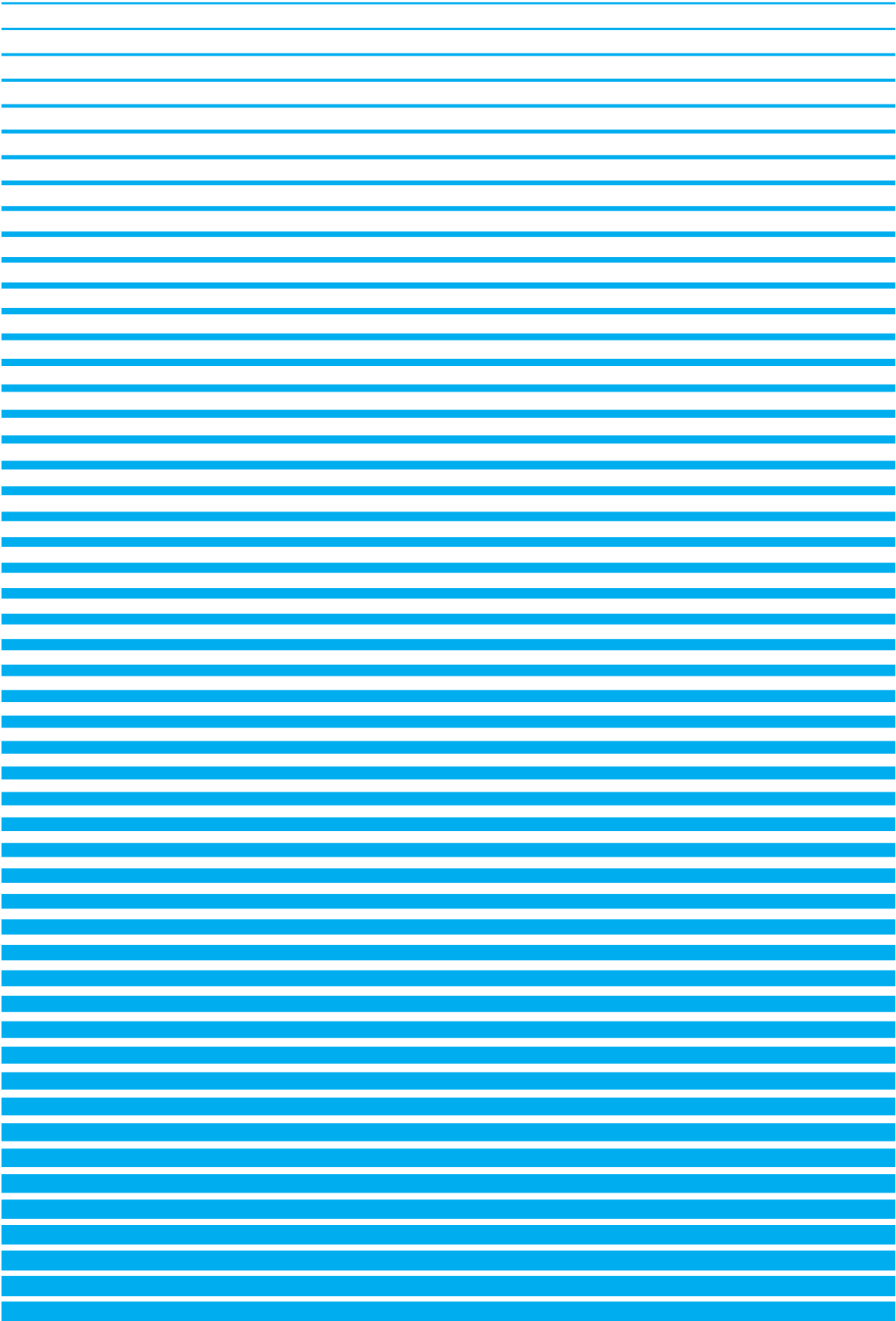
ili satanistički. Obično se koristi termin „pokušaj obojene revolucije”.²

Mina (O, DH, NS): Jako je polarizovano. S tim da se uživo više obraćaju ljudi koji nas podržavaju, a onlajn više oni koji nas ne podržavaju.

Iako suštinski predstavlja interni mehanizam za donošenje odluka unutar

studentskih blokada, plenum se od strane ogromne većine studenata doživljava kao fenomen sa dubokim i višestrukim **uticajem koji se proteže daleko izvan granica akademske zajednice**. Taj uticaj se ne percipira samo kao direktan politički pritisak, već pre svega kao kulturno i demokratsko „zračenje” ili emanacija – proces kojim se ideje, modeli organizovanja i delovanja i, što je najvažnije, osećaj nade i mogućnosti promene prenose na šire društvo.

2. Termin „obojena revolucija“ označava niz pokreta otpora s početka 21. veka, pretežno u postkomunističkim zemljama. Karakteriše ih upotreba nenasilnih metoda, poput masovnih protesta i građanske neposlušnosti, kao odgovor na autoritarne režime i izborne prevare. Naziv potiče od simboličke upotrebe boja ili cveća (npr. „Revolucija ruža” u Gruziji 2003. ili „Narandžasta revolucija” u Ukrajini 2004).

REFLEKSIJE

Učešće na plenumu za veliku većinu studenata predstavlja jedno od **najintenzivnijih i najvažnijih iskustava učenja** u njihovim dosadašnjim životima. Plenum funkcionije kao živa laboratorija i neformalna škola koja je studentima pružila lekcije koje, po njihovim rečima, nisu mogli steći iz knjiga ili na predavanjima. Proces učenja odvijao se na tri ključna, međusobno povezana nivoa: a) individualnom, b) društvenom i c) političkom. U prvom slučaju, radi se o **ličnoj transformaciji** i razvoju praktičnih veština.

Milica (O, DH, NS): Pa nekako prestala sam da se plašim toga da iznesem svoje mišljenje. E, eto to.

Jelena (O, DH, NS): I zapravo sam naučila da za kratko vreme argumentujem svoje misli pre nego što me neko . . . prekine. Ili tako nešto. I pre svega da budem strpljiva.

Plenum je bio i svojevrsna **škola društvenih veština**, gde su studenti učili kako da funkcionišu kao deo velikog i heterogenog kolektiva. Ključna naučena lekcija jeste važnost slušanja i poštovanja tuđih mišljenja, čak i onih dijametralno suprotnih, i odvajanje ideje od osobe.

Katarina (O, DH, Bg): Naučila sam da čak i ljudi koji možda ideološki nisu na mojoj strani . . . imaju mnogo pametnih stvari da kažu . . . i da svako ima svoju, da kažem, perspektivu koju treba uvažiti da

bi to bio neki optimalan način da nastavi sve da funkcionije.

Konačno, plenum je pružio duboke, praktične **lekcije o prirodi (političke) moći, organizacije i same demokratije**. Romanizovana predstava o direktnoj demokratiji brzo je zamenjena realnim shvatanjem da je to spor, birokratski, naporan i često frustrirajući proces. Uprkos svim manama, za neke je iskustvo plenuma bila presudna potvrda da demokratija, čak i u svom nesavršenom obliku, može da funkcionije i da je suštinski bolja od autoritarnih modela. Takođe, plenum je za neke bio put izlaska iz apolitičnosti.

Dunja (O, DH, NS): [Č]injenica [je] da ja više nisam apolitična Sad se mnogo više interesujem i zanima me ko je nama zapravo na tim određenim funkcijama. Ko nama vodi državu. Ko donosi kakve odluke i na koji način.

Bojan (O, DH, NS): Naučio sam zapravo kako demokratija može da funkcionije. jer sam već neko vreme bio u stanovištu da demokratija nije baš najbolja opcija za društveno uređenje. Ali ovakav oblik direktne demokratije mislim da može da funkcionije. Ima svoje i mane naravno, jer sastanci dugo traju i iscrpni su, ali mislim da da bi mogao da bolje da funkcionije.

Pored političke strategije i organizacionog učenja, opstajanje plenuma – uprkos njegovoj iscrpljujućoj prirodi – može se

objasniti isključivo dubokom **emocionalnom dinamikom same blokade**. Učesnici ne opisuju plenum samo kao telo koje donosi odluke, već kao prostor kolektivne terapije i intenzivnog emocionalnog povezivanja. „Mukotrpan rad“ tokom dugih sastanaka bio je uravnotežen vizionarskim iskustvom solidarnosti, pri čemu je fakultet postajao „druga kuća“. Ovaj prelaz sa doživljaja sebe kao pojedinca ka članu kolektiva bio je transformativno putovanje – ono je zahtevalo „afektivni rad“ gde je strah od izneveravanja grupe postajao snažniji motivator od ličnog komfora. Čak i pred frustracijom zbog neefikasnosti ili neprijatnošću usled nadglasavanja od strane većine, sveprožimajući osećaj moralne dužnosti i „vizionarski“ osećaj povratka sopstvene subjektivnosti delovali su kao emocionalno uporište koje je održavalo koheziju pokreta.

Za većinu, promena pogleda na proces donošenja odluka nije bila naivno usvajanje ideala, već razvoj **realističnog i kritičkog optimizma**. Iako svesni svih mana kolektivnog odlučivanja, oni ističu da su kroz praksu naučili da su fundamentalne vrednosti ovog procesa – jednakost, transparentnost, participacija i konačni legitimitet odluke – važnije od njegove efikasnosti.

Jovan (O, DH, Bg): Mislim da je to relativno dobar sistem i da je do sada, bez obzira na to šta smo radili i kako su se stvari odvijale, volja studenata bila zastupljena. Što je i najvažnija stvar.

Pitanje **efikasnosti plenuma** kao modela za donošenje odluka u studentskom kontekstu izaziva ambivalentne i slojevite odgovore. Studenti pojam efikasnosti tumače na dva različita, često suprotstavljena načina. Ako se efikasnost meri demokratskim legitimitetom, inkluzivnošću i kvalitetom odluke, odgovor je pretežno DA. Ako se efikasnost meri brzinom, utroškom vremena i operativnom agilnošću, odgovor je pretežno NE.

Katarina (O, DH, Bg): Smatram da su plenumi jako efikasan način donošenja odluka Možda zvuči kao da su jako obavezujući, naročito što su nama svakodnevni, ali . . . su . . . jako bitni baš zbog toga što svaki student ima pravo glasa

Petar (O, PT, NS): Sama efikasnost nije previše velika. . . . Zato što prosto plenum mora da se zakaže. Na plenum dolazi preko 100 ljudi, dok svi ne iznesu svoje mišljenje, dok se mi ne usaglasimo. I prosto traje vremenski. Nije. Nije efikasan način za donošenje odluka.

Većina ispitanika na kraju zauzima sintetički, pragmatičan stav. Oni istovremeno prepoznaju i afirmišu **demokratsku vrednost plenuma** i kritikuju njegovu operativnu neefikasnost. Mnogi zaključuju da, uprkos svim manama, u datom kontekstu ne postoji bolji, pravedniji i legitimniji način za donošenje odluka.

Mina (O, DH, NS): Nisam sigurna [da li su plenumi efikasan način da se donose odluke], ali nemam bolju ideju.

Pitanje o **primenljivosti plenumskog modela na šire društvo** primorava studente da ekstrapoliraju svoje intimno, lokalizovano iskustvo na kompleksnu realnost čitave države. Evidentno je da tu postoje duboka podeljenost i oprez. Manjina vidi potencijal za širu primenu plenuma i da bi to trebalo činiti kroz zborove građana. S druge strane, većina izražava ozbiljnu sumnju da se plenumski model može uspešno skalirati na nivo društva.

Zorica (P, DH, Ni): Uh, sama ideja ovih zborova koja postoji mislim da je sasvim primenjiva, samo da treba još više da se razradi . . . da se odluke spuštaju na niže nivo, da zapravo sve dolazi odozdo, a ne odozgo.

Sintetički stav, do kog dolazi značajan broj studenata, glasi da plenum i zborovi nisu održiva zamena za predstavničku demokratiju na nacionalnom nivou, ali da mogu biti izvanredan dopunski i korektivni mehanizam na lokalnom nivou.

Zorica (P, DH, Ni): [Kada se sve to uredi] ti zborovi čak i na nivou opština mogu mnogo lakše

. . . uticati da se napravi, zapravo, pravedno, produktivno i održivo društvo.

Konačno, narativi studenata o delotvornosti plenuma u odnosu na početak blokade otkrivaju duboko ambivalentan, ali pretežno afirmativan stav. Gotovo svi prepoznaju da je plenum u kasnijoj fazi blokade postao značajno drugačiji, često oslabljen i opterećen problemima u odnosu na početni zanos. Međutim, uprkos svim manama i eroziji, većina ga i dalje vidi kao nezamenljiv, suštinski delotvoran i jedini legitiman mehanizam za donošenje kolektivnih odluka, makar iz nužde. Odustajanje od njega značilo bi odustajanje od osnovnog principa zbog kojeg je pokret i nastao.

Zorica (P, DH, Ni): [S]matram da je jedino to validan i legitiman način koji smo mi od početka izabrali i treba da budemo dosledni u našem donošenju odluka.

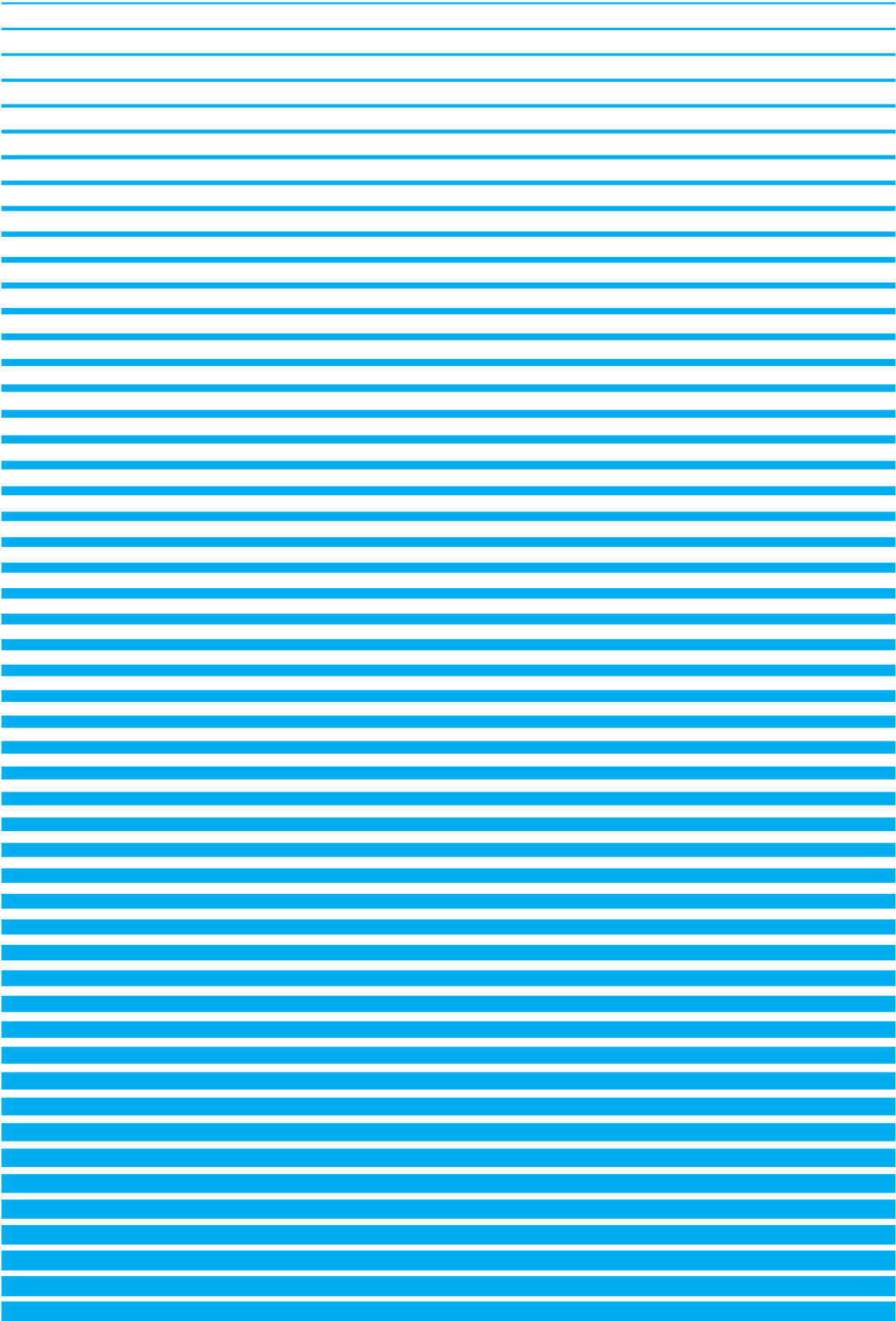
Budućnost plenuma je neizvesna i predmet intenzivne debate unutar pokreta. Ne postoji konsenzus, već se kristališu tri različite vizije. Optimistična vizija institucionalizacije podrazumeva da plenum formalno zameni ili postane stalno kontrolno telo za studentske parlamente, koji se često, kao rezultat negativnih iskustava, percipiraju kao nelegitimni, netransparentni i politizovani.¹ Suprotno

1. Suština problema leži u Zakonu o studentskom organizovanju („Sl. glasnik RS”, br. 67/2021) koji studentskim parlamentima daje ekskluzivno pravo da formalno predstavljaju studente. Ovaj zakonski monopol, u kombinaciji sa hroničnom apatijom i nepostojanjem cenzusa za izlaznost na izborima, omogućava malim, ali disciplinovanim grupama bliskim vlasti da lako preuzmu kontrolu. Jednom izabrani,

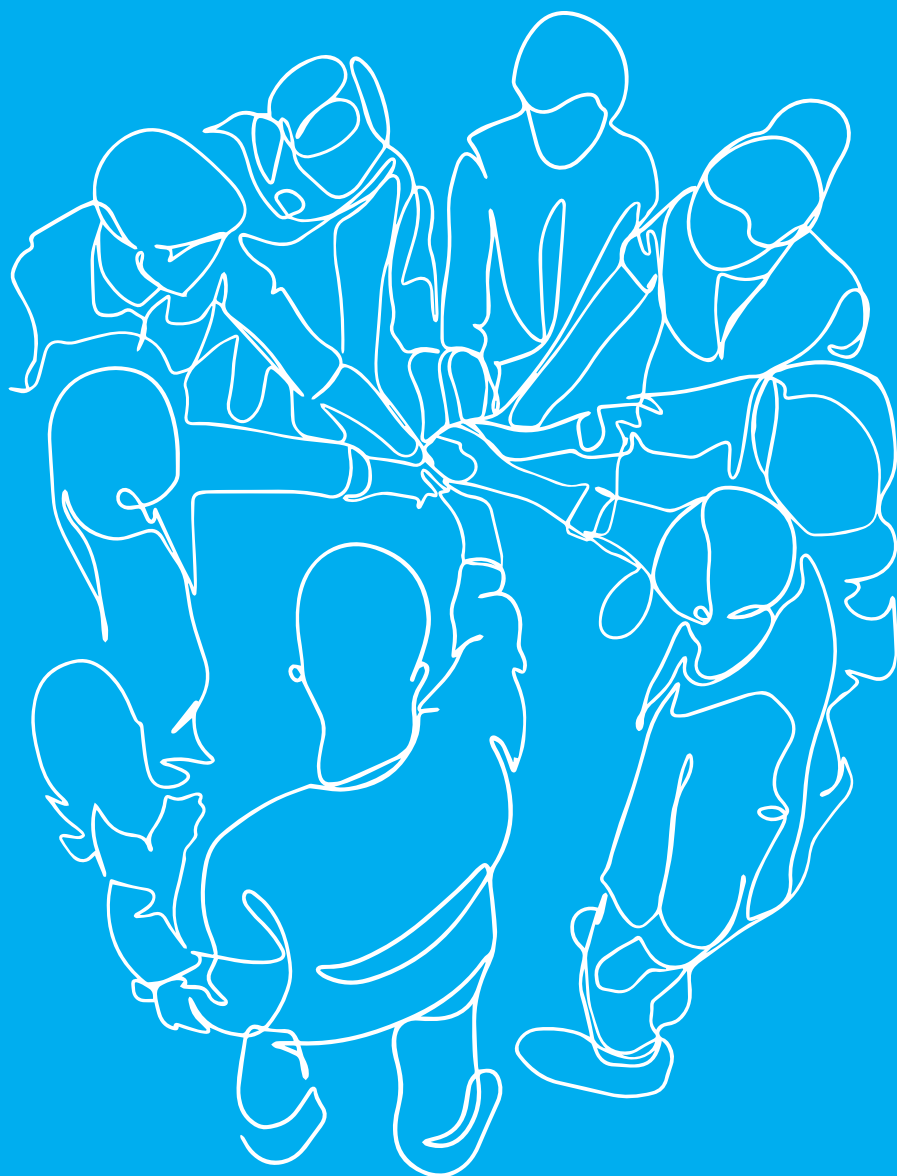
tome, postoji i pesimistična, ili po mišljenju njenih zastupnika, realistična struja koja veruje da je plenum neodrživ van vanrednog stanja blokade. Logika iza ovog stava jeste da samo egzistencijalna pretnja i jasan zajednički cilj mogu generisati ogromnu energiju potrebnu za funkcionisanje plenuma. Između ova dva ekstrema,

javlja se i treća, hibridna vizija. Ona prepoznaje neefikasnost plenuma kao stalnog upravnog tela, ali želi da sačuva njegov **demokratski i participativni duh**. Raznovrsnost perspektiva implicira da učesnici plenuma još uvek „traže” optimalni model funkcionisanja i donošenja odluka, kao i da aktivno promišljaju o tome.

oni koriste svoj statutar ni legitimitet ne da zastupaju interese studentske većine, već da delegitimišu i marginalizuju svaki autentični, neformalni vid studentskog bunta, poput blokada ili plenuma. Predstavnici parlamenta imaju ulogu i u organima upravljanja na fakultetu.

POSLEDICE I STRATEŠKA REORIJENTACIJA

Analiza sprovedena nekoliko meseci nakon početka studentskih blokada ukazuje na to da je studentski pokret u Srbiji posedovao izuzetni entuzijazam, solidarnost i veru u **moć direktne demokratije**. U toj početnoj fazi, plenum je funkcionisao kao centralna deliberativna arena – mesto gde su se kroz otvorenu diskusiju gradili kolektivni identitet, formulisali zahtevi i donosile odluke sa visokim stepenom legitimiteta. Iako opterećen relativnom neefikasnošću i dugotrajnim raspravama, **plenum je predstavljao autentičan izraz težnje za participativnim i transparentnim delovanjem**.

Međutim, period nakon verovatno najvećeg uličnog protesta u modernoj istoriji Srbije, 15. marta 2025. godine, označava ključnu prekretnicu. Ovaj protest predstavljao je vrhunac prvobitne strategije pokreta – masovnu mobilizaciju zasnovanu na širokom, nadstranačkom gnevu protiv korupcije i nemara. Nemogućnost da se energija protesta pretoči u konkretan politički ishod primorala je pokret na preispitivanje i stratešku reorijentaciju. Tokom vremena (u maju), prvobitni studentski zahtevi reformulisani su u eksplicitno politički zahtev za raspisivanjem vanrednih parlamentarnih izbora. Ovaj strateški zaokret dodatno je intenziviran nakon protesta na Vidovdan, 28. juna. Odluka o mobilizaciji oko ovog datuma, koji predstavlja kamen temeljac srpskog nacionalnog identiteta i mitologije, bila je svestan pokušaj kooptiranja nacionalističkog sentimenta i širenja baze pokreta. Umesto da ujedini pokret, ovaj protest je produbio unutrašnje razdore i učvrstio

prisustvo i uticaj sve asertivnijeg desnog krila. Fokus pokreta ubrzo se pomerio sa unutrašnjih demokratskih procesa na kadrovske i programske diskusije u vezi sa budućom izbornom listom.

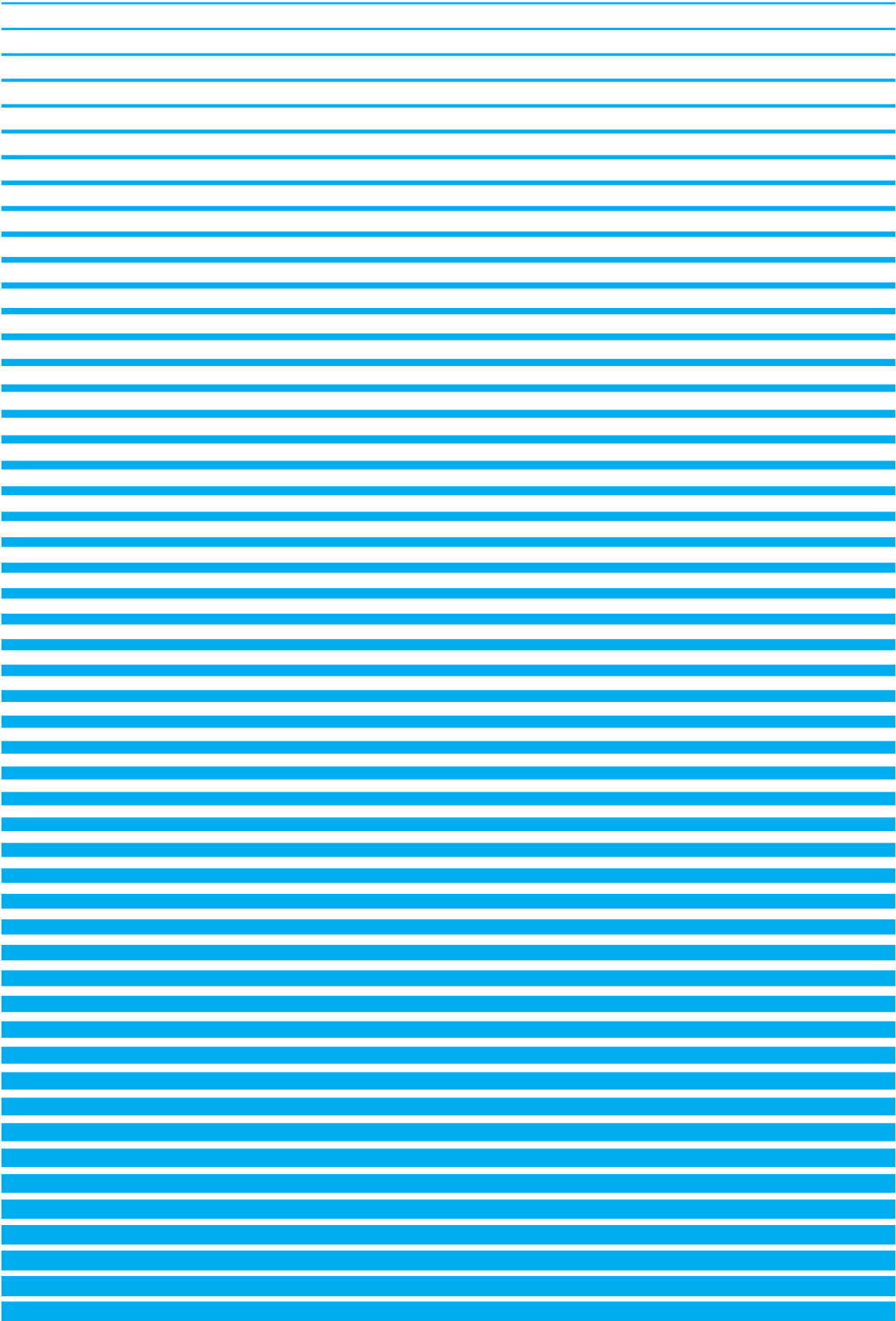
Navedeni događaji i promenjena unutrašnja dinamika neizbežno su ostavili dubok trag na ljudski kapital pokreta. Prvobitno jezgro aktivista, koje je iznelo prve mesece blokada, u velikoj meri se povuklo, iscrpljeno dugotrajnom borbom, unutrašnjim sukobima i sagorevanjem. Njihovo povlačenje ostavlja prostor za nove aktere, ali i otvara pitanje moguće infiltracije režimskih elemenata usmerenih na opstrukciju i dalje usporavanje ključnih političkih procesa. Aktuelna dešavanja ukazuju na pojavu novih tema – na primer, značaj plenuma danas, nakon završetka studentskih blokada, potencijalne novine u organizaciji i funkcionisanju plenuma, percepcije i osećanja studenata o protestu sada, naročito nakon okončanja blokada, širi uticaj plenuma izvan okvira studentskih blokada i protesta. Istraživanje se može proširiti kako bi obuhvatilo najnoviju dinamiku u odnosima između studenata i građana (npr. perspektive protesta, saradnja sa opozicionim strankama, izborna lista itd.).

Dana 1. novembra 2025. godine, na komemorativnom skupu u Novom Sadu povodom godišnjice pada nadstrešnice železničke stanice, prisustvovalo je oko 110 000 ljudi iz grada i cele Srbije. Veruje se da je to bio najveći skup ikada održan u Novom Sadu, pri čemu su studenti imali centralnu ulogu u njegovoj organizaciji (021 2025; Washington Post 2025).

Studenti su 28. decembra širom Srbije sproveli akciju prikupljanja potpisa građana kojom se zahtevaju vanredni izbori. Prema njihovom zvaničnom saopštenju, u Srbiji je prikupljeno oko 400 000 potpisa, a u dijaspori još oko 20 500 (Radio Slobodna Evropa 2025; N1 2025).

U konačnici, studentski pokret se danas nalazi u paradoksalnoj poziciji. Nastao iz kritike partijske politike i otuđenih institucija predstavničke demokratije, on je svoju budućnost gotovo u potpunosti vezao za učešće u izbornom procesu. Nekada

proaktivan i agilan, pokret se postavio u relativno **pasivnu poziciju**, u kojoj njegovi dalji pravci delovanja i sam opstanak zavise od eksternog faktora – odluke režima o tome da li će raspisati izbore. Put od otvorenih plenuma do zatvorenih pregovora unutar studentskog pokreta o kandidatima za izbornu listu, uz otvoreni animozitet prema opozicionim strankama, svedoči o **bolnom sazrevanju**, ali i o gorkim lekcijama o prirodi moći, organizacije i ceni koju svaki društveni pokret plaća u produženom sudaru sa kompleksnom političkom stvarnošću.

ZAKLJUČAK: KLJUČNE POUKE ZA DRUŠTVENE POKRETE

Analiza studentskih blokada u Srbiji nudi značajne implikacije za šire proučavanje društvenih pokreta koji kombinuju direktnu akciju sa direktnom demokratijom. Iz ovog modela proizlaze tri ključne pouke u pogledu njegovih prednosti, slabosti i mogućnosti replikacije.

Prvo, istraživanje naglašava da je hibridni model fizičke okupacije i deliberativnog odlučivanja moćno oruđe za brzu mobilizaciju i duboku političku socijalizaciju. „Plenum“ nije bio samo glasački mehanizam, već prostor za „učenje kroz rad“, gde su učesnici sticali politički subjektivitet ne kroz teoriju, već kroz praksu proceduralne demokratije. Za buduće pokrete ovo sugerše da je prostorna dimenzija (fakultet kao „druga kuća“) od presudnog značaja – zajednički životni prostor stvara „emocionalni lepak“ neophodan za održavanje iscrpljujućeg deliberativnog procesa.

Drugo, u pogledu prednosti, pokret je demonstrirao da legitimitet može delovati kao snažnija kohezivna sila od efikasnosti. Uprkos čestim frustracijama zbog sporosti procesa, studenti su ostali posvećeni jer su

„glas studenata“ vrednovali više od brzine. Ovo potvrđuje da je u okruženjima visokog poverenja „neefikasnost“ često svesno prihvaćena cena koju su učesnici spremni da plate za osećaj pripadnosti procesu.

Treće, primarna identifikovana slabost jeste podložnost sagorevanju i nedostatak tranzicionih mehanizama. Oslanjanje na „tvrdo jezgro“ aktivista i intenzivna energija koju zahtevaju svakodnevni plenumi čine ovaj model teškim za održavanje na duže staze bez institucionalizacije. Borba pokreta da pređe iz „antipolitičke“ protestne grupe u političkog aktera sposobnog za učešće na izborima sugerše da budući pokreti moraju ranije razvijati strategije za ovu tranziciju, kako bi izbegli „bolno sazrevanje“ karakteristično za unutrašnje podele i iscrpljenost.

Na kraju, srpski slučaj dokazuje da, iako je model plenuma izuzetno efikasan za narušavanje *statusa quo* i izgradnju unutrašnje solidarnosti, njegov dugoročni opstanak zavisi od sposobnosti da evoluiraju iz mehanizma „vanrednog stanja“ u održivu organizacionu formu.

LITERATURA

021. 2025. Arhiv javnih skupova: Na skupu u Novom Sadu bilo je oko 110.000 ljudi. Accessed November 2, 2025. <https://www.021.rs/novi-sad/vesti/425591/arhiv-javnih-skupova-na-skupu-u-novom-sadu-bilo-je-oko-110000-ljudi>.
- Al Jazeera. 2024. "Fourteen people killed in Serbia train station roof collapse." Accessed November 2, 2025. <https://www.aljazeera.com/news/2024/11/1/eight-killed-in-serbia-train-station-roof-collapse>.
- Clark, J. N. 2008. *Serbia in the Shadow of Milošević: The Legacy of Conflict in the Balkans*. London and New York: Tauris Academic Studies.
- Clingendael Institute. 2020. "Undermining EU Enlargement in the Western Balkans: The Destructive Effects of State Capture." Policy Brief. Accessed November 5, 2025. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-10/Policy_Brief_Undermining_EU_enlargement_2020.pdf.
- CNN. 2025. "Over 100,000 People Rally in Massive Anti-Corruption Protest against Serbian Government." Accessed November 4, 2025. <https://edition.cnn.com/2025/03/15/europe/serbias-protests-saturday-ap-intl>.
- Cohen, L. J. 2002. *Serpent in the Bosom: The Rise and Fall of Slobodan Milošević*. Rev. ed. Boulder: Westview Press.
- Dávid-Barrett, E. 2023. "State Capture and Development: A Conceptual Framework." *Journal of International Relations and Development* 26: 224–244.
- Degroot, G. J. 1998. *Student Protest: The Sixties and After*. London and New York: Routledge.
- European Commission. 2024. "Serbia Report 2024." https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/3c8c2d7f-bff7-44eb-b868-414730cc5902_en?filename=Serbia%20Report%202024.pdf
- European Parliament. 2025. "Motion for a Resolution on the Novi Sad Railway Station Disaster and Widespread Corruption in Serbia." B-10-2025-0459. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-10-2025-0459_EN.html.
- European Western Balkans. 2024a. "Political tensions in Serbia keep rising after the Novi Sad tragedy". Accessed November 3, 2025. <https://europeanwesternbalkans.com/2024/11/30/political-tensions-in-serbia-keep-rising-after-the-novi-sad-tragedy/>.
- European Western Balkans. 2024b. "Serbia Witnesses a Historically Large Protest as Citizens Demand Responsibility for the Novi Sad Tragedy." Accessed November 5, 2025. <https://europeanwesternbalkans.com/2024/12/23/serbia-witnesses-a-historically-large-protest-as-citizens-demand-responsibility-for-the-novi-sad-tragedy/>.

France 24. 2025. "Some 140,000 Protesters Rally against Populist Serbia Govt." Accessed November 2, 2025. <https://www.france24.com/en/live-news/20250628-around-140-000-rally-in-belgrade-ratcheting-up-calls-for-elections>

Freedom House. 2024. "Serbia." *Nations in Transit* 2024. <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2024>

Freedom House. 2025. "Serbia: Freedom in the World 2025 Country Report." <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2025>.

Greenberg, J. 2014. *After the Revolution: Youth, Democracy, and the Politics of Disappointment in Serbia*. Stanford: Stanford University Press.

Group of States against Corruption (GRECO). n.d. "Serbia." Council of Europe. Accessed October 21, 2025. <https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/serbia>.

Jorgačević, J. 2025. "Šta sve nismo znali o njima". Accessed October 27, 2025. <https://vreme.com/vreme/sta-sve-nismo-znali-o-njima/>.

Kmezić, M., and F. Bieber, eds. 2017. *The Crisis of Democracy in the Western Balkans: An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*. Balkans in Europe Policy Advisory Group (BiEPAG). <https://www.biepag.eu/wp-content/uploads/2021/07/TheCrisisofdemocracy.pdf>.

N1. 2025. "Studenti objavili koliko su potpisa dobili iz dijaspore". <https://n1info.rs/vesti/studenti-objavili-koliko-su-potpisa-dobili-iz-dijaspora/>.

Orlović, S., ed. 2012. *Izbori i formiranje Vlade u Srbiji 2012* [*Elections and Government Formation in Serbia 2012*]. Beograd: Čigoja. <https://politikolog.rs/wp-content/uploads/2023/12/Izbori-i-formiranje-vlade-u-Srbiji-2012.pdf>.

Petrović, D. 2011. "Analiza političkih aspekata studentske blokade Filozofskoga fakulteta u Zagrebu: metoda i strategija studentske blokade". *Studia Ethnologica Croatica* 23 (1): 327-347.

Radio Slobodna Evropa. 2024. "Završena akcija spasavanja u Novom Sadu, 14 mrtvih i troje teško povređenih." Accessed November 2, 2025. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-novi-sad-nesreca-obrusavanje-nadstresnica-zeleznicka-stanica/33183372.html>.

Radio Slobodna Evropa. 2025. "Studenti u blokadi kažu da je 400.000 građana podržalo zahtev za raspisivanjem vanrednih izbora u Srbiji". <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-studenti-u-blokadi-vanredni-izbori-peticija/33635813.html>.

Reporters Without Borders (RSF). 2024. "Serbia." 2024 *World Press Freedom Index*. <https://rsf.org/en/country/serbia>.

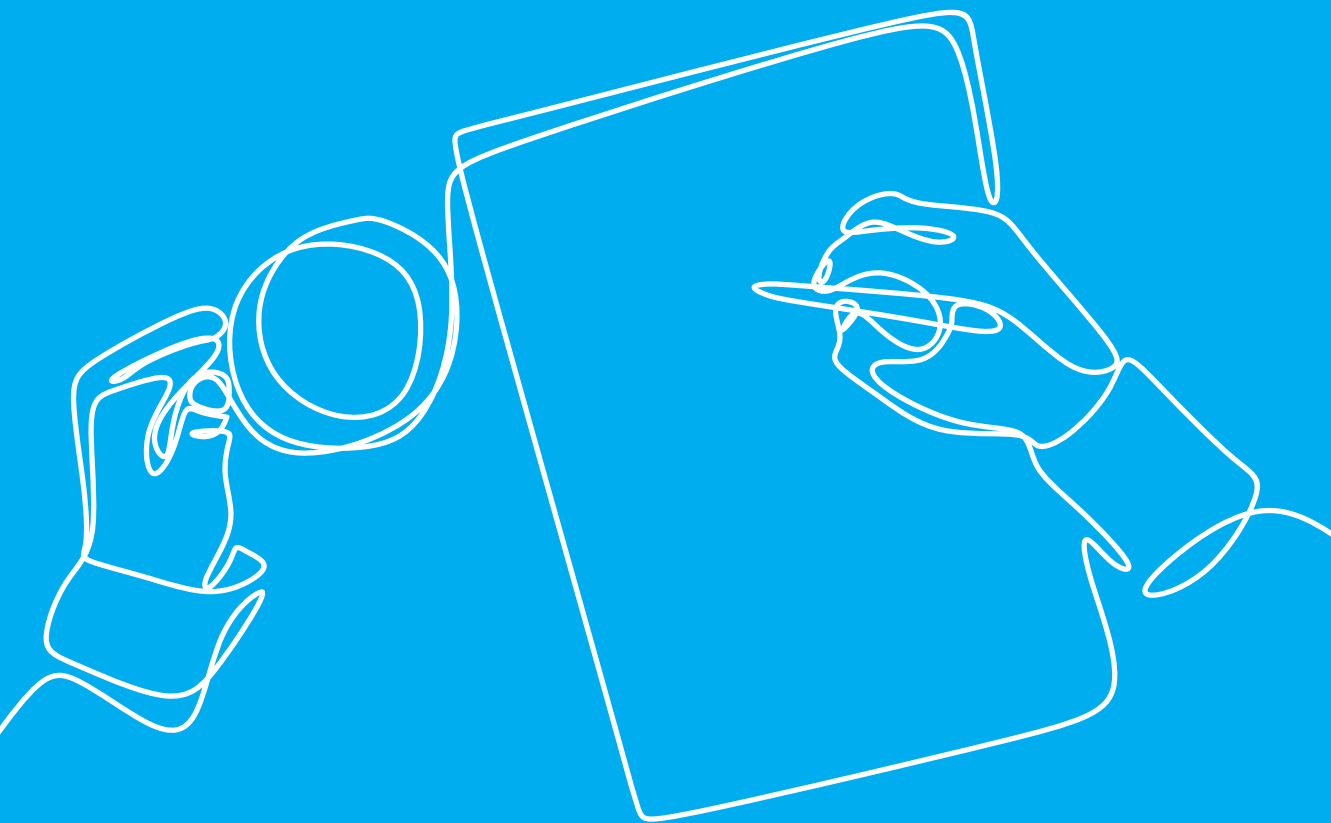
- Stojanovic, D. 2024. "Why People Are Protesting over a Deadly Roof Collapse in Serbia." *AP News*, November 11, 2024. <https://apnews.com/article/serbia-roof-collapse-china-protests-3cfa282938b1ddec12c4795b9ecb3e95>.
- Tarrow, S. G. 2011. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Rev. and Updated Third Edition. New York: Cambridge University Press.
- Transparency Serbia. 2018. "Elements of State Capture in Serbia (Executive Summary)." https://www.transparentnost.org.rs/images/dokumenti_uz_vesti/Elements_of_State_Capture_in_Serbia_executive_summary_eng.pdf.
- Transparency Serbia. n.d. "Corruption Perception Index – CPI." Transparency Serbia. Accessed October 21, 2025. <https://www.transparentnost.org.rs/en/research-on-corruption/indeks-percepcije-korupcije-cpi>.
- Vasovic, A., R. Maltezu, and B. Filipovic. 2024. "Serbia Probes Fatal Train Station Roof Collapse as Vigil Held for Victims." *Reuters*, November 2, 2024. [/serbia-opens-probe-into-railway-building-disaster-that-killed-14-2024-11-02/](https://www.reuters.com/world/europe/serbia-opens-probe-into-railway-building-disaster-that-killed-14-2024-11-02/).
- Vranić, B. 2020. "A Clash of Myths: Populism and Ethno-Nationalism in Serbia." In *The People and the Nation: Populism and Ethno-Territorial Politics in Europe*, edited by R. Heinisch, E. Massetti, and O. Mazzoleni, 256–279. London and New York: Routledge.
- Washington Post. 2025. Serbia marks anniversary of deadly train station disaster with large rally. Accessed November 2, 2025. https://www.washingtonpost.com/world/2025/11/01/serbia-canopy-collapse-protest-students/5ab17836-b719-11f0-88c1-4e2f98984a34_story.html.
- Wikipedia. 2025a. "2024–Present Serbian Anti-Corruption Protests." Last modified October 21, 2025. https://en.wikipedia.org/wiki/2024%E2%80%93present_Serbian_anti-corruption_protests.
- Wikipedia. 2025b. "Novi Sad Railway Station Canopy Collapse." Last modified October 20, 2025. https://en.wikipedia.org/wiki/Novi_Sad_railway_station_canopy_collapse.

Image credits:

p. 4: 4048666448; p. 10: 404866444; p. 14: 683912466; p. 20: 404867092; p. 24: 386650200; p. 30: 381640988; p. 36: 381646142; p. 42: 381632214; p. 46: 381644986. [wm.gnatuyk /depositphotos.com](https://www.gnatuyk.com/depositphotos.com). Used under standard license.

p. 52: 282765078. [ngupakarti /depositphotos.com](https://ngupakarti.com/depositphotos.com). Used under standard license.

O AUTORIMA

Marko Škorić (1976) je sociolog i redovni profesor na Odseku za socijalni rad Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Autor je brojnih radova, uključujući deset monografija. Njegova primarna interesovanja uključuju evolucionu teoriju, naučni skepticizam, problem pseudonauke i kritičko mišljenje.

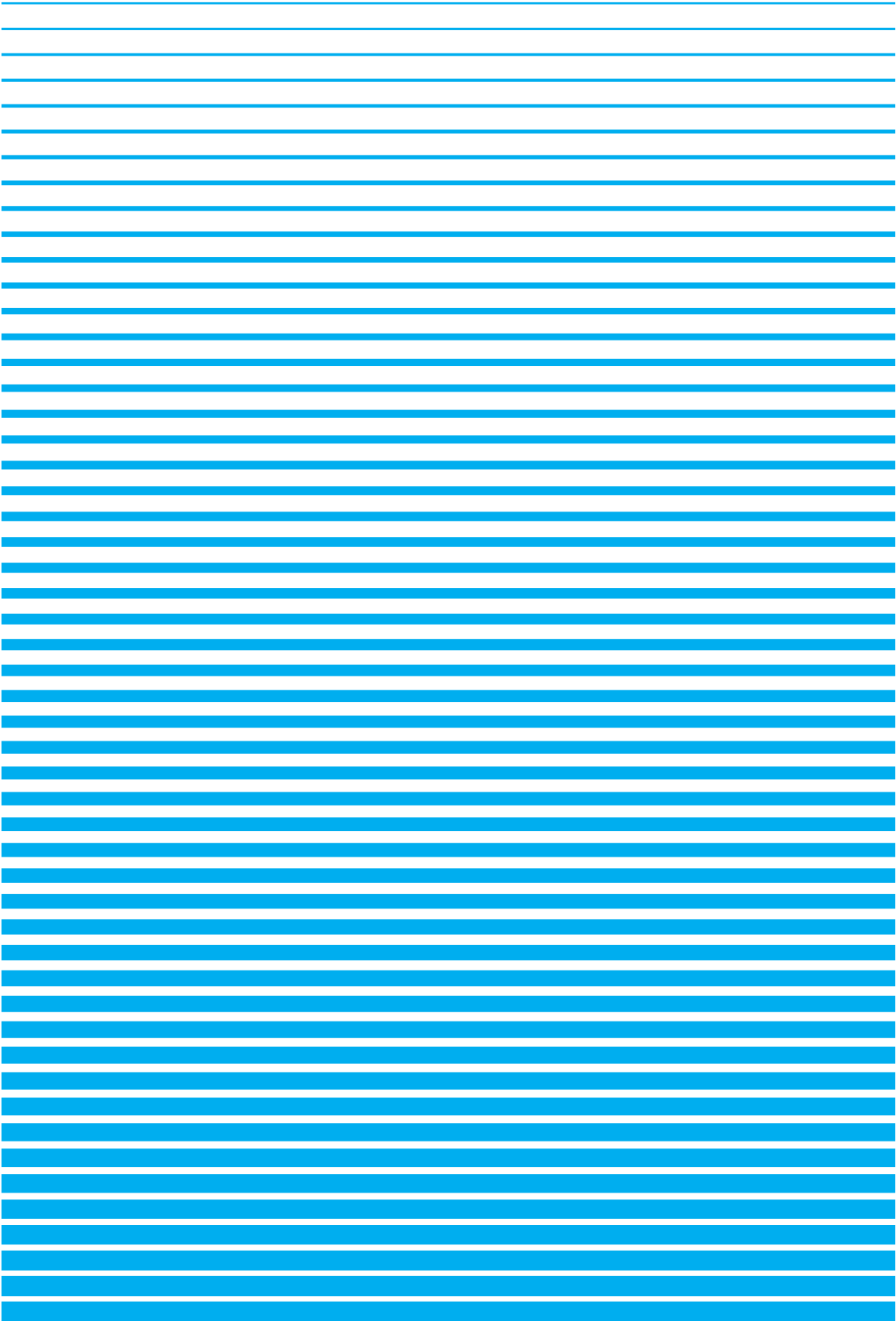
Jovana Čikić (1978) je redovna profesorica na Odseku za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Njen akademski rad uključuje šest monografija i više od 110 naučnih publikacija. Učestvovala je na preko 30 istraživačkih projekata. Istraživačka interesovanja su joj fokusirana na sociologiju porodice, turizma, obrazovanja i društvenu devijantnost.

Jovana Škorić (1989) je vanredna profesorica na Odseku za socijalni rad Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Objavila je više od 40 akademskih radova i učestvovala na preko 30 istraživačkih projekata. Član je nacionalnih i međunarodnih radnih tela u oblastima socijalnog rada i socijalne zaštite. Glavne oblasti njenog akademskog i profesionalnog interesovanja uključuju ljudska prava, socijalni rad u zajednici, maloletničku delinkvenciju i pitanja socijalne pravde.

Aleksej Kišjuhas (1983) je sociolog i redovni profesor na Odseku za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Njegova istraživačka interesovanja su teorijska sociologija, sociologija revolucija i sociologija emocija. Takođe je redovni kolumnista dnevnog lista „Danas”.

Tokom masovnih protesta i univerzitetskih blokada, studenti u Srbiji izgradili su nešto neuobičajeno: funkcionalan sistem direktne demokratije i to u uslovima stalnog političkog pritiska. Anatomija plenuma ulazi u samu srž ovog eksperimenta i otkriva kako su otvorene skupštine — plenumi — postale mesta odlučivanja, sukoba, učenja i kolektivne odgovornosti.

Oslanjajući se na detaljne intervju sa učesnicima plenuma sa više univerziteta, ovaj izveštaj opisuje način na koji su se donosile odluke i raspoređivala moć bez formalnog vođstva, te kako su se ideali učesnika sudarali sa realnošću iscrpljenosti, neslaganja i represije. Ovo je važan doprinos proučavanju kolektivne akcije, demokratske teorije i organizovanja društvenih pokreta.

Seriya specijalnih izveštaja o nenasilnim sukobima donosi originalne radove koji podstiču i obogaćuju raspravu o građanskom otporu i nenasilnoj borbi širom sveta. Nastavljajući rad Serije specijalnih izveštaja ICNC Pressa, pokrenute 2017. godine, ova serija premošćuje jaz između teorije, politike i prakse.

Svi specijalni izveštaji iz ove serije prolaze kroz dvostruko anonimnu recenziju.

People Power Publishers

9 781943 271993